

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Методичні вказівки

до семінарських занять та завдання до самостійної та
індивідуальної роботи для студентів денної форми навчання
всіх спеціальностей

Обговорено і рекомендовано
на засіданні кафедри гуманітарних
дисциплін
Протокол № 12 від 25 червня 2015р.

ЧЕРНІГІВ ЧНТУ 2015

Історія української культури. Методичні вказівки до семінарських занять та завдання до самостійної та індивідуальної роботи для студентів денної форми навчання всіх спеціальностей /Укл.: Андрійчук Т.В. – Чернігів: ЧНТУ, 2015. – с. 89

Укладач: Андрійчук Тамара Володимирівна, кандидат філософських наук, доцент

Відповідальний за випуск: Андрійчук Тамара Володимирівна, кандидат філософських наук, доцент

Рецензент: Пуліна Вікторія Іванівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та культурології ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка

З М І С Т

Вступ.....	4
1 Тема 1. Культура Київської Русі (2 год.)	12
2 Тема 2. Староукраїнська культура 14-17 ст. (2 год.)	24
3 Тема 3. Українська культура 18 ст. (4 год.).....	35
4 Тема 4. Культурне життя в Україні в 19 ст. (4 год.)	43
5 Тема 5. Культурні процеси в Україні в 20 ст. (4 год.)	58
6 Тема 6. Культура української діаспори (2 год.)	74
7 Перелік питань до екзамену	84
Рекомендована література	87

ВСТУП

Курс «Історія української культури» як складова частина циклу гуманітарних дисциплін, що вивчаються у вищому навчальному закладі, покликаний сприяти формуванню загальної культури студентів та впливати на розвиток їх світосприйняття та формування життєвих переконань. Пропоновані вказівки спрямовані на вдосконалення навчально-виховного процесу, поглиблення вивчення студентами закономірностей культурного розвитку, оволодіння навичками пошуку джерел та літератури, відбору історичного матеріалу, аналізу подій і фактів, з'ясування основних тенденцій становлення української культури в контексті світової.

Предмет «Історія української культури» становить важливу ланку в тривалому процесі підготовки фахівців з усіх галузей знань. При підготовці до семінарських занять необхідно визначити методи вивчення навчальної дисципліни, що в дидактиці мають різні класифікації - за джерелами знань і характером сприймання інформації, за характером логіки пізнання та за рівнем проблемності засвоєння знань і рівнем студента. При вивченні «Історії української культури» варто звернути увагу на наступні групи методів навчання: словесні, наочні, практичні, «Історія української культури» - дисципліна багато в чому синтетична. Саме цей предмет увібрав у себе доволі розлогі відомості про минуле й сьогодення нашого народу, про його культурний доробок. При уявній простоті українська культура явище дуже складне й багатогранне.

Багатоаспектність курсу визначає різноманітність його завдань:

- Поглиблення знань з історії культури України, народознавства.
- Визначення основних орієнтирів для розуміння процесів історії культури України, її роль в історії культури людства.

- Формування самостійного мислення та навичок аналізу закономірностей культурних процесів.
- Формування понятійного апарату предмета “Історія української культури” та вміння ним користуватись.

У результаті проведення занять студенти повинні знати:

- етапи розвитку української культури та основні її ознаки;
- особливості культурних епох і стилів;
- своєрідні риси української культури та причини, що їх обумовили;
- основні риси української ментальності та їх вплив на культурний та історичний поступ українців;
- культурні впливи та взаємозв’язки українців із різними народами та державами;
- традиції розвитку освіти в Україні;
- творчі доробки найяскравіших діячів української культури;

Студенти повинні вміти:

- виділяти теоретичні, прикладні, ціннісні аспекти історії культури, застосовувати свої знання для обґрунтування практичних рішень в повсякденному житті та професійній сфері;
- аналізувати окремі епохи і стилі, а також процеси і явища вітчизняної культури в загальній соціокультурній динаміці;
- працювати з художніми, соціально-науковими і гуманітарними текстами;
- формувати і обґрунтовувати особисту позицію по відношенню до проблем культури як української, так і світової.

Методичні вказівки пропонують структуровану підготовку до семінарських занять, організації самостійної та індивідуальної роботи з дисципліни «Історія української культури». Скориставшись порадами, студент зможе ефективно розподілити навчальний час, визначити домінанти основних культурних реалій та долучитися до невичерпної скарбниці духовного доробку нашого народу.

Основними формами вивчення курсу «Історія української культури» є: лекції, семінарські заняття, самостійна робота студентів над джерелами та навчально-методичною літературою, відвідування музеїв, написання рефератів, виконання індивідуально-творчих робіт, модульний контроль, складання іспиту.

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінар – це колективна форма аудиторних занять, активний метод перевірки знань, якому передують самостійне вивчення студентами різних наукових джерел і посібників. На семінарських заняттях студенти під керівництвом викладача шляхом творчого обміну думками у процесі товариської дискусії поглиблюють і узагальнюють знання, здобуті на лекціях і під час самостійної роботи, вчаться давати оцінку суспільним явищам, формувати власні погляди та активну життєву позицію, здобувають досвід усного виступу перед аудиторією.

Готуючись до семінарів, студент обов'язково повинен ознайомитись з формулюванням теми, питаннями плану, а вже потім відбирати в літературі, що пропонується, той матеріал, який висвітлює проблему. При цьому важливо використовувати не один найбільш поширений та вдало написаний підручник, а комплекс літератури, який включає підручник, збірники

документів, наукові дослідження. Важливо також орієнтуватися на найновіші видання, написані у світлі сучасної концепції історії культури України. Така література широко та в достатній кількості представлена в читальному залі бібліотеки університету та інших бібліотеках міста.

Роботу із книгою умовно можна поділити на кілька етапів. Спочатку радимо уважно прочитати повну назву праці, переглянути зміст, з'ясувати структуру. Потім прочитайте вступ і заключну частину (висновки). У них можуть подаватися пояснення чи доповнення, які допоможуть краще зрозуміти зміст усєї праці. Після цього здійснюється опрацювання тексту, відбір матеріалу для висвітлення питань, що вказані в плані семінару. На завершальному етапі результати роботи з літературою оформлюються в письмовому вигляді, у формі стислого конспекту.

Під час роботи на семінарських заняттях студенти повинні викладати свої думки конкретно, висвітлювати питання, спираючись на вивчений та законспектований матеріал і відповідний понятійний апарат, не просто перераховувати події та факти, а вміти їх узагальнювати, намагатися знаходити закономірності та тенденції і культурного розвитку, учитися аргументувати сказане, обов'язково робити висновки. Під час відповіді можна користуватись конспектом. Високу оцінку студент отримує, якщо він вільно володіє матеріалом, користуючись конспектом, висвітлює питання своїми словами, а не читає, не відриваючись від тексту. Тому потрібно намагатися адаптувати книжну мову до розмовної, уникати у доповідях чи доповненнях звичного зі школи стилю історичного оповідання, надмірної кількості епітетів та метафор, а до записів слід звертатися лише при цитуванні джерел чи статистичних даних.

Враховуючи специфіку курсу «Історія української культури», варто при наведенні у виступах на семінарах певних теоретичних положень активно застосовувати наочні матеріали, зокрема репродукції, уривки

літературних творів, музичні матеріали, тощо.

При підготовці до семінару потрібно користуватись електронними інформаційними ресурсами. Особливо ефективними на семінарах є доповіді-презентації, що ілюструються зображеннями на ноутбуках.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

•litopys.org.ua/krypcult

•www.culturalstudies.in.ua

www.art.kiev.ua/.

[Uk.wikipedia.org/wiki/](http://uk.wikipedia.org/wiki/)

Art of Ukraine //<http://www.art.kiev.ua/>.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

ДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТА САМОСТІЙНИХ РОБІТ

Важливою складовою підготовки до семінарського заняття є самостійна робота студента з історичними джерелами та літературою. Зміст і спрямованість цієї роботи визначається на лекціях. Самостійна навчальна робота не лише формує у студентів навички та вміння самостійного здобування знань, що важливо для здійснення неперервної освіти протягом усієї подальшої трудової діяльності, а й має важливе виховне значення, оскільки формує самостійність як рису характеру, що відіграє істотну роль у структурі особистості сучасного спеціаліста вищої кваліфікації. Обов'язковою складовою самостійної роботи студентів є: конспектування передбачених до кожного семінарського заняття основних історичних джерел та наукової літератури.

самостійна робота студентів передбачає:

- вивчення теоретичних основ курсу згідно тематичного змісту за конспектами лекцій та за літературою, що рекомендується;
- виконання індивідуальних завдань у вигляді реферату чи таблиці;
- самостійне опрацювання окремих розділів навчальної програми у вигляді конспектів.

Для допомоги студентам у їх самостійній роботі викладачем проводяться консультації з питань курсу.

Етапи роботи над індивідуальною роботою:

- 1) підготовчий (вибір теми, знайомство з літературою);
- 2) дослідницький (складання плану роботи, аналіз літератури);
- 3) логіко-синтетичний (систематизація матеріалу, конспектування, редагування, остаточне оформлення роботи);
- 4) оціночний (представлення роботи).

Рекомендації до написання реферату.

Зміст реферату має містити : вступ, 2-3 питання основної частини, висновки, список використаної літератури. У вступі визначається актуальність теми, мета і задачі даної роботи; характеризується наявна або використана література. В основній частині формулюються 2-3 питання плану, які повинні розкрити зміст проблеми, історію становлення і сучасний стандартний стан проблеми. Кожне питання повинно закінчуватися чітко сформульованими висновками.

Список літератури повинен включати не тільки підручники і посібники, але і монографії та джерела (не менше 2). При цитуванні обов'язково вказати джерело і сторінку, на якій поміщено цитату.

Обсяг роботи 10-15 сторінок друкованого тексту А-4. шрифт – 14TimesNewRoman, інтервал полуторний. Поля 20-20-20-10.

Оцінка по індивідуальній роботі враховується при загальному оцінюванні СРС на екзамені.

Окремим видом роботи є відвідування музеїв, які містять експозиції з історії української культури. Відвідування може бути не лише плановим та у складі групи (за ініціативою викладача або академічної групи), а й індивідуальним (за ініціативою окремих студентів).

Додаткові індивідуальні завдання (виконується за бажанням)

1. Скласти тести до однієї із тем, або видатних творчих персоналій курсу (тести повинні містити 4 варіанти відповідей та правильну відповідь на питання).
2. Виготовити папку з ілюстративним матеріалом до однієї з тем чи персоналій курсу (До кожної ілюстрації додається пояснення: що зображено та до якої епохи відноситься, ілюстрації повинні бути якісними та охайними).
3. Скласти кросворд до однієї з тем (він повинен містити не менш, ніж 10 слів, бути грамотним, мати відповіді).
4. Розробити презентацію однієї з тем чи персоналій української культури (здається на дискеті).

СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Поточний контроль здійснюється під час проведення семінарських та індивідуальних занять і має на меті перевірку рівня засвоєння студентом навчального матеріалу дисципліни.

Під час проведення семінарських занять застосовуються такі методи контролю, як усне та письмове опитування студентів з питань, визначених планом семінарських занять, дискусійне обговорення проблемних питань з

теми заняття, письмове складання студентами тестів, культурологічний диктант, бліц-опитування.

Поточний контроль, який застосовується під час індивідуально-консультативних занять, здійснюється за допомогою відповідних тестів в усній або письмовій формі. Такий контроль застосовується по відношенню до тих студентів, які мають поточну заборгованість із поважних причин.

Плани семінарських занять охоплюють 6 тем курсу «Історія української культури» та розраховані на 18 годин. Кожна тема розбита на окремі питання та підпитання, які є розгорнутим планом висвітлення певної проблеми. Плани семінарів не дублюють лекційного курсу, а розширюють і доповнюють його.

Плани семінарський занятъ

1 Тема 1. Культура Київської Русі (2 год.)

План

1. Книжна культура Київської Русі.
2. Християнський ідеал святості в культурі Київської Русі. Святі Київської Русі.
3. Значення Києво-Печерського монастиря для православної культури Київської Русі. Давньоруський іконопис.
4. Софія Київська та храми Чернігова – яскраві зразки давньоруської архітектури.

Підручники:

1. Кордон М. В. Історія української культури. Навчальний посібник. - Львів, 2011.
2. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. За ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – Львів, 2005. – С.371-394.
3. Попович М. Нарис історії культури України: Навчальний посібник. - К., 2001.
4. Українська та зарубіжна культура: Навч. посіб. За ред. М.М.Заковича. – К., 2000.

Основна література:

1. Абрамович Д. Києво-Печерський патерик. – К., 1991.
2. Асєєв Ю.С. Джерела. Мистецтво Київської Русі. – К., 1980.

3. Бережницький Ю. Ікони Київської Русі XI-XIII ст. //Сучасність – 1988. –№7-8. –С. 118-142.
4. Горський В.С. Святі Київської Русі. – К.,1994. – С.17-21, 168-169.
5. Горський В.С., Кримський С.Б. София Киевская как памятник древнерусской духовной культуры // Отечественная философская мысль XI-XII вв. и греческая культура. – К., 1991.
6. Знайко О.Г. Міфи Київської землі та події стародавні. – К.,1989.
7. Історія українського мистецтва: в 6-ти т. – К., 1968. – Т.1.
8. Історія української культури у 5-ти томах, том 1. Історія культури давнього населення України. - К.: Наукова думка, 2001.
9. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. – К., 1992.
10. Релігійно-святкова обрядова культура давніх українців // Історія релігії в Україні. – К., 1996. – Т.І. – С.126-150.
11. Степовик Д. Історія української ікони X-XX ст. –К.,2004.

Додаткова література:

1. Асеев Н.С. Архитектура Древнего Киева. – К., 1982.
2. Булашов Н. Укр. народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К., 1992.
3. Бычков В.В. Эстетическое сознание Древней Руси. – М., 1988.
4. Греков Б.Д. Культура Киевской Руси. М., 1994.
5. Києво-Печерський патерик. – К.,1995.
6. Колесов В.В. Мир человека в слове Древней Руси. – Л., 1986.
7. Лук'янов С. О. Українська та зарубіжна культура в схемах і таблицях. – Х., 2000.

8. Назарчук В. Україна духовна: Кн. для читання з християнської етики. – К., 2006. – С. 6-82.
9. Толочко П. Літописи Київської Русі. – К., 1994.

Література для домашнього читання:

1. Котляр М.Ф., Смолий В.А. История в жизнеописаниях. – К., 1990.
2. Художественная проза Киевской Руси XI-XIII вв. – М., 1957.
3. Слово о полку Игореве. – М., 1975.

Теми рефератів:

1. Основні сюжети слов'янської міфології.
2. Запровадження християнства і його вплив на культуру Київської Русі.
3. Культура Київської Русі і Візантія.
4. Музична культура Київської Русі.
5. Фрески та мозаїки Софії Київської.
6. Правова культура Київської Русі.

Самостійна робота:

1. Культура Галицько-Волинської Русі (законспектувати)
2. Скласти таблицю: основні боги слов'янської міфології.

Література до самостійної роботи:

1. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп./ За ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – Львів, 2005. – С.395-415.

2. Українська та заруб. культура: Навч. посіб. За ред. М.М.Заковича. – К., 2000. – С.420-439.
3. Плачинда С. Словник української міфології. К., 1996.

Поради та матеріали до вивчення теми

1. Під час підготовки до першого питання слід пригадати історію появи слов'янського алфавіту. Звернути увагу на зв'язки з Візантією та її вплив на становлення давньоруської культури, прийняття християнства та його роль в розвитку культури. Християнство, основою якого була писана книга, сприяло поширенню початків писемності та грамотності. В XI-XII ст. у Києві існувало три літературні осередки: в Софіївському соборі, Печерському та Видубицькому монастирях. Тут перекладалися і переписувалися книги, писалися нові оригінальні твори, творилося літописання. Після введення візантійського православ'я остаточно утверджується кирилична система письма, воно прийшло на Русь разом із богослужбними книгами із Болгарії. Кирилицею написані всі відомі нам твори XI і наступних століть: "Остромирове Євангеліє", "Ізборники" 1073 і 1076 рр., "Слово про закон і благодать", "Мстиславове Євангеліє", "Повість минулих літ" та ін. Рукопис в цей час був головним носієм української письмової культури.

Потрібно звернути увагу, що в Київській Русі існувала перекладна та оригінальна література. Найпопулярнішою перекладною старозавітною книгою на Русі був **Псалтир**. Він використовувався як книга богослужбна, навчальна, для домашнього душеспасенного читання. Досить поширеними були переклади Нового Завіту, особливо "Четвероевангелія" та "Апостола".

Житійна література (опис життя святих отців) - це агіографічна література, яка була прямим продовженням біографічних традицій Біблії. У ній оспівувались і звеличувались подвиги християнських святих, описувалось

їхнє життя і ті чудеса, які вони творили. Християнство дало поштовх розвитку житійної літератури. Переклади творів цієї літератури на Русі з'явилися відразу ж після її охрещення. Так, відомими були переклади житія Сави Освященного, Антонія Великого, Федора Студита, Андрія Юродивого, Василя Нового, Георгія Побідоносця, Іоанна Златоуста, Миколая Мирлікійського, Олексія, чоловіка Божого та ін.

Патерики (від лат. *pater* - отець) це - оповідання про подвиги пустельників певної території, наприклад, Палестини, Сирії, Єгипту, Італії, або ченців якоїсь певної общини, наприклад Синаю чи Афону. Відомі переклади Єгипетського, Єрусалимського, Синайського, Скіфського Римського та ін. патериків. Найпопулярнішими з них на Русі в XI ст. були Єгипетський та Синайський патерики.

Апокрифи (від грецького - таємничий, прихований) Це – не канонізовані перекази на біблійні теми, близькі до житійної літератури. Вони виникли у народному середовищі і нерідко відбивали ідеї релігійних ересей. У апокрифах присутній художній вимисел, що сприяло розвитку словесної творчості. Апокрифи поділяються на Старозавітні (про створення світу і перших людей, про мудрого царя Соломона), і Новозавітні (апокрифічні Євангелія, які розповідають про життя Ісуса Христа, і за жанром наближаються до повісті чи роману. Есхатологічні апокрифи становлять окрему групу оповідей про "кінець світу". Поширеними були такі апокрифи як, "Хожденіє Богородиці по муках", "Похвала пророку Іллі", апокрифи про Андрія Первозванного та інші.

Природничо-наукова література. До перекладних літературних пам'яток Русі належать перекладні енциклопедичні книги природничо-наукового змісту. Це - анонімний "Фізіолог", "Шестиднев" Іоанна Екзарха та "Християнська топографія" Козьми Індикоплова. Переклади природничо-наукової літератури на Русі мали науково-просвітницьке, пізнавальне а також

естетичне значення. Переклади цієї літератури з'явилися на Русі в кінці XII - початку XIII ст.

Окрім різножанрової перекладної літератури, у Київській Русі була власна оригінальна література, що сформувалася і розвивалася на місцевому, національному ґрунті.

Життя. "**Життя Бориса і Гліба**", "**Житіє Антонія Печерського**", "**Житіє Феодосія Печерського**". Життя на Русі, на відміну від візантійських, набували світського характеру. Так звані княжі житія (про Ольгу, Володимира, Бориса і Гліба, Мстислава, Михайла Чернігівського та ін.) за сюжетом, архітектонікою, зображенням державних діячів наближаються до жанру історичної повісті.

Проповіді. Тексти проповідей вважаються церковною публіцистикою, вони мали повчальний, дидактичний характер, виходили за межі суто релігійної тематики і мали моральне, політичне і філософське значення. Прикладом такої проповіді й одночасно літературного, богословсько-філософського тексту стало знамените "**Слово про закон і благодать**" митрополита **Іларіона**, проголошено близько 1050 р. в Софії Київській. Воно стало своєрідним маніфестом самоусвідомлення руського народу, перед яким відкривалося велике майбутнє і який не потребував опіки Візантії, похвала хрестителю Володимиру та його сину Ярославу Мудрому.

Видатними майстрами урочистого красномовства були Іларіон (XI ст.), Климент Смолятич, Кирило Туровський (XII ст.).

Яскравим зразком паломницької літератури є "**Житє и хождение Данила, руськия земли игумена**". Виходець з Чернігівської землі ігумен Даниїл на початку XII ст. відвідав "святі місця" Палестини, прожив там два роки і все побачене детально описав у вищеназваному творі. Тут відтворено топографію середньовічної Палестини, подано багато легендарних і апокрифічних оповідань.

"Повчання Мономаха". Володимир Мономах не лише здійснював редакторський нагляд над київським літописанням першої пол. XII ст., а й сам створив унікальний літописно-автобіографічний твір, який увійшов в літературу під назвою "Повчання Мономаха своїм дітям" і хронологічно охоплює період з 1066 до 1117 рр. За змістом цей твір поділяється на дві частини: власне повчання і короткий літопис князівських походів і перемог. "Повчання" адресоване дітям - спадкоємцям державної влади. Він вважав, що добродетель дітей допоможе їм жити по справедливості, думати про бідних, сиріт і удовиць, не дозволяти сильним зневажати людей. Мудрий князь наголошує на швидкоплинності земного життя і слави, він закликає жити у мирі, творити добро і вірити у торжество справедливості. У "Повчанні" Володимир розмірковує над вічною проблемою добра і зла, праведника і грішника. За вірєць молодим князям, Мономах ставить свого батька Всеволода який, сидячи вдома, вивчив п'ять іноземних мов, а також себе, який все життя провів у трудах і не покладався на посадників і биричів ні у великих, ні у малих справах. У ньому Володимир Мономах подає для нащадків образ ідеального князя і правителя, досвідченого господаря і зразкового сім'янина.

Неперевершеним шедевром вітчизняної художньої літератури є **"Слово о полку Ігоревім" (1185-1187рр.)**. Автор "Слова...", розповідаючи про невдалий похід Новгород-Сіверського князя Ігоря Святославовича у 1185 р. на половців, вбачає причину трагедії на берегах Каяли в роз'єднаності Руських князів, в їхньому сепаратизмі. Тому з великою силою звучить у "Слові..." ідея єдності руських князів, єдності руської землі. Необхідність цього доводиться не тільки на прикладі невдалого походу Ігоря, численних історичних екскурсів, а й описами Руської землі з її багатими містами, з повноводими ріками, безкрайними просторами. "Слово о полку Ігоревім" є перлиною давньоруської художньої літератури.

Пам'яткою поч. XIII ст. є **"Києво-Печерський патерик"**, що являє собою збірник творів про історію Києво-Печерського монастиря. В його основі лежать легенди і перекази про особливу святість монастиря, зокрема місця на якому він заснований, також підкреслено його важливе значення, як осередку давньої культури. Серед тих, кого прославив "Патерик", був монах монастиря Агапіт - перший відомий руський лікар, з іменем якого пов'язують заснування в Києво-Печерському монастирі першої руської лікарні.

Традиція літописання склалася в Києві в X ст., пізніше вона поширилась майже на всі руські землі. Найповніше збереглися чотири групи літописів: київська, галицько-волинська, новгородська і володимиро-суздальська . У середині XI ст. найбільшим центром літописання стає Києво-Печерський монастир. Основою давньоруського літописання є **"Повість минулих літ"** (кінець XI - початок XII ст.), укладена ченцем Печерського монастиря Нестором. Важливе культурно-історичне значення має Київський літописний звід, укладений ігуменом Матвієм у Видубецькому монастирі (XII ст.), який розповідає про події 1118-1198 рр., що відбулися у Київській землі. Він є безпосереднім продовженням "Повісті минулих літ". До Київського літопису також увійшли матеріали переяславського і чернігівського літописання. Наприклад, чимало уваги в ньому приділено чернігівським князям Ольговичам, які не задовольнялися роллю удільних князів і постійно претендували на київський стіл. Унікальною пам'яткою давньої історичної літератури є Галицько-Волинський літопис, що охоплює події на Галицьких та Волинських землях від 1202 до 1292 року. У ньому дається опис діяльності князя Данила Галицького

2. Готуватись до другого питання слід опираючись на книгу В. Горського «Святі Київської Русі» - К., 1994. Де виділені типи святих:

1. Рівноапостольні, що навернули в християнство багато язичників;
2. Мученики (страстотерпці), що постраждали за віру;
3. Святителі, що

мають особливі заслуги перед церквою; 4. Преподобні – святі монахи, з якими пов'язаний дар чудотворення; 5. Праведні – святі із середовища мирян. Найпершими в Київській Русі були канонізовані як святі Борис і Гліб у категорії стратотерпці. До категорії рівноапостольних були зараховані князь Володимир та княгиня Ольга. До преподобних – святі монахи Києво-Печерської Лаври Антоній та Феодосій.

3. Під час вивчення третього питання слід усвідомити, що разом із храмовим будівництвом в Київській Русі з'являються перші монастирі, які стають також і осередками літописання, церковного співу та іконопису. У XIII ст. на Русі було вже 50 монастирів. Серед них особливе місце належить першому із них, заснованому в 1051р. Антонієм та Феодосієм – Києво-Печерській Лаврі. Особливу увагу слід звернути на історію виникнення та поширення іконопису у вітчизняній художній традиції, його специфіку та значення в цьому процесі іконописної майстерні Києво-Печерської Лаври. Ікони, як специфічний вид релігійного малярства, виникли дуже давно, найстародавніші уцілілі твори належать до VI ст. Ікона як художній елемент займала головне місце в інтер'єрі церковної споруди. Культ ікони був офіційно прийнятий на сьомому Вселенському соборі 787 року у місті Нікеї. Ікони становлять органічне ціле з храмом і підпорядковані його архітектурі. У храмах ікони розташовувалися над перед вівтарною перегороджею, що пізніше перетворилася на іконостас. Перші ікони були привезені на Русь з Візантії і Болгарії, а в кінці XI ст. з'явилися власні. Творів давньоруського іконопису збереглося дуже мало. Становлення іконопису Київської Русі припадає на II пол. XI - поч. XII століття. У Києво-Печерському Патерику розповідається про перших руських іконописців - Григорія та Аліпія. Так, відомою в цей час, була Печерська іконописна майстерня, у якій писав іконописець Аліпій, що пройшов школу візантійських майстрів.

4. При підготовці до питання слід звернути увагу на те, що до наших днів дійшло 19 храмів часів Київської Русі (з них – 9 в Києві, 5 в Чернігові). Кам'яне храмобудівництво на Русі пройшли певні етапи у своєму розвитку: рання архітектура – найбільш проявляються типові візантійські риси: Це візантійський хрестово-купольний тип храму: Десятинна церква у Києві (X ст.); Спасо-Преображенський собор у Чернігові (1031-1036); Софійський собор (будували грецькі і руські майстри). При всій складності задуму – Софія відзначається надзвичайною гармонійністю композиції і неповторністю, своєрідністю будови, в якій проступають риси руської архітектури. Цей собор є найвизначнішою пам'яткою культури Київської Русі і занесений до Списку світової спадщини ЮНЕСКО. XII ст. новий етап. Храми та світські будівлі стають простішими в оформленні, меншими за розмірами, але набирають більшої довершеності і краси. Типовим стає кубічний одно купольний храм, зразком якого є П'ятницька церква в Чернігові. Візантійській вплив поступово слабне, з'являються риси західноєвропейського романського стилю, особливо у зовнішньому оформленні будівель. Собори, зберігаючи спільність основних рис, набувають місцевих особливостей. Виділяються окремі школи: київська, переяславська, галицька (церква Богородиці Пирогощі (1132), Кирилівська (1146), Василівська (1183) у Києві, Борисоглібський собор (1128) у Чернігові, церква Пантелеймона у Галичі.

Підсумовуючи дану тему слід зазначити, що культура Київської Русі є яскравою сторінкою вітчизняної культури. В цей час закладені були традиції книжної, правової та храмової культури, іконопису, створений був пантеон власних святих.

Тести для самоперевірки знань

1. До якого періоду світової культури належить культура Київської Русі (IX- XIII ст.):

- а) Стародавнього Світу,*
- б) Античності,*
- в) Середньовіччя,*
- г) Відродження?*

2. Як називається система церковного будівництва, план якої має вигляд хреста з центральною частиною, що перекрита куполом:

- а) хрестово-купольна;*
- б) базилікальна ;*
- в) хрещата.*

3. Пам'ятка архітектури Київської Русі, внесена до списку пам'яток культури світового рівня:

- а) Софійський Собор;*
- б) Михайлівський Златоверхий Собор;*
- в) П'ятницька церква Чернігова;*

4. Хто створив слов'янську абетку:

- а) Ярослав Мудрий;*
- б) Кирило та Мефодій;*
- в) Володимир Мономах;*

5. Кого було першими канонізовано в Київській Русі як святих:

- а) Володимира та Ольгу;*
- б) Бориса та Гліба;*
- в) Антонія та Феодосія;*

6. Кого було канонізовано в Київській Русі як рівноапостольних святих:

- а). Антонія та Феодосія*
- б) Бориса та Гліба;*
- в) Володимира та Ольгу;*

7. Де був центр іконописання в Київській Русі:

- а). Софія Київська;*

б) Кирилівська церва;

в) Києво-Печерська Лавра;

8. Найстаріший храм Чернігова:

а) Спасо-Преображенський;

б) П'ятницький ;

в) Борисоглібський;

9. Визначити оригінальні, а не перекладні твори давноруської літератури:

а) Києво-Печерський патерик та Повчання Мономаха;

б) Остромирове Євангеліє та Псалтир;

в) Повість минулих літ та Слово про Закон і Благодать;

10. Алфавіт, який покладено в основу кирилиці:

а) англійський;

б) латинський;

в) грецький;

11. Звідки в Київську Русь прийшла ікона з:

а) Візантії ,

б) Франції

в) Італії,

2 Тема 2. Староукраїнська культура 14-17 ст. (2 год.)

План

1. Наука і освіта на Україні в 16-17 ст. : а) братські школи; б) Острозька вища школа; в) міжслов'янське значення Києво-Могилянської академії.
2. Українські думи та історичні пісні як втілення лицарсько-козацького ідеалу.
3. Розкол у релігійно-культурному житті України. Полемічна література (Іван Вишенський).
4. Мистецтво книги на Україні в 16-17 ст. (друкована книга, рукописи).

Підручники:

1. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп./ За ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – Львів: Світ, 2005. – С.416-457.
2. Українська та зарубіжна культура: Навч. посіб. / М.М.Закович, І.А.Зязюн, О.М.Семашко та ін.; За ред. М.М.Заковича. – К.: Т-во «Знання», 2000. – С.443-470.
3. Попович М. Нарис історії культури України: Навчальний посібник. - К., 2001.
4. Кордон М. В. Історія української культури. Навчальний посібник. - Львів, 2011.

Основна література:

1. Запаско Я.П. Мистецтво книги на Україні в 16-18 ст. – Львів, 1971.
2. Запорожці: До історії козацької культури. – К., 1993.

3. Іваницькій А. Українська народна музична творчість. – К., 1990.
4. Ісаєвич Я.Д. Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні. – Львів, 1975.
5. Історія української культури в 5-ти томах. Українська культура XIII - першої половини XVII століть. - К.: Наукова думка, 2001, т.2.
6. Києво-Могилянська академія ХУІІ-ХУІІІ ст. – Енциклопедичне видання. – К., 2001.
7. Лавров Ф. Кобзарі: нариси з історії кобзарства на Україні., К., 1980.
8. Огієнко І. Історія українського друкарства. – К., 1994.
9. Острозька академія ХУІ-ХУІІ ст. – Острог, 1997.
10. Острозькі просвітники ХУІ-ХХ ст. – Острог, 2000.
11. Українська література 14-16 ст. – К., 1988.
12. Хижняк З.І. Києво-Могилянська академія. – К., 1991.

Додаткова література:

1. Антонович В.Б. Бесіди про козацькі часи на Україні. – К., 1991.
2. Жолтовський П. Художнє життя на Україні в ХУІ-ХУІІІ ст.– К., 1983.
3. Ісаєвич Я.Д. Братства та їх роль у розвитку української культури. – К., 1966.
4. Історія українського мистецтва: в 6 т. – К., 1967. – Т.2.
5. Історія української музики: в 6 т. – К., 1989. – Т.1.
6. Лук'янов С. О. Українська та зарубіжна культура в схемах і таблицях. –Х., 2000.
7. Микитась В. Давньоукраїнські студенти і професори. К., 1994. С. 93-130.
8. Саух П.Ю. Князь Василь-Костянтин Острозький. – Рівне: Волинські обереги, 2002.

9. Шевчук В.Я. Відродження і Реформація в українській культурі 15-17 ст. // Філософська і соціологічна думка. – № 4. – 1989.

10. Шевальє П. Розвідка про землі, звичаї, спосіб правління, походження та релігію козаків // Крисаченко В.С. Українознавство: Хрестоматія – посіб. у 2-х книгах. – К., 1996. – № 1, С. 162-173.

Література для домашнього читання:

1. Вишенський І. Твори. – К., 1959.
2. Костомаров М.І. Галерея портретів. – К., 1993.
3. Куліш П. Чорна рада. – К., 1996.

Теми рефератів:

1. Кобзарські традиції України.
2. Пересопницьке Євангеліє: від створення до сьогодення.
3. Замкова культура України.
4. Видатні особистості Києво-Могилянської Академії.
5. Українські історичні пісні.
6. Юрій Дрогобич як вчений-гуманіст європейського рівня.

Самостійна робота:

1. Петро Могила як культурний діяч (конспект).
2. Козацька побутова культура (зовнішній вигляд, традиційний спосіб життя, розвиток освіти на Січі, ставлення до віри, художня культура) (конспект).

Література до самостійної роботи:

1. Апанович О. Культура козацтва // Українська культура. – 1991, – № 1.
2. Запорожці: До історії козацької культури. – К., 1993
3. Хижняк З.І. Києво-Могилянська Академія. – К., 1988.
4. Нічик В. Петро Могила в духовній історії України. –К., 1997.
5. Uk.wikipedia.org/wiki/Список_відомих_особистостей_Києво-Могилянської_академії.

Поради та матеріали до вивчення теми

1. Готуючись до першого питання слід усвідомити велике значення розвитку освіти для національної культури. Зауважимо, що не маючи державної підтримки в цій галузі в литовсько-польську добу, українська шляхта, духовенство, міщанство виявляли форми самоорганізації. Однією із яких були братства. Братства мали свою виборну систему (старший брат – найдостойніший), благодійність була нормою життя (мали свої шпиталі і притулки); велику увагу приділяли освіті; при братствах працювали друкарні. Це були національно-релігійні та громадсько-культурні організації, що стали на захист своєї віри та культури.

Особливу увагу зверніть на діяльність Львівської братської школи (1585р.). Згодом, за її прикладом, на українських землях з'явилося ще приблизно 30 шкіл. Статут Львівської братської школи «Порядок шкільний» (1586) було покладено в основу діяльності всіх братських шкіл.

У цей час виникає новий тип школи – греко-слов'яно-латинська (цей тип школи став визначальним у розвитку освіти на східнослов'янських землях протягом тривалого часу).

Перша навчальна установа такого типу на Україні – Острозька вища школа (засн. 1576 р.) відомим діячем, меценатом української культури князем Костянтином Острозьким – назвали школу «тримовним ліцеєм» (навчали грецької, церковно-слов'янської та латинської мов). Викладався курс «семи вільних наук» - граматики, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, астрономія, музика. Це був перший навчальний заклад України європейського типу. Тут працювали: письменник Герасим Смотрицький, який став її ректором, друкар Іван Федоров, священник Дем'ян Наливайко, чернець Василь Суразький, публіцист Клірик Острозький. Після смерті Костянтина Острозького (1608р) школа стала поступово занепадати (онука князя перейшла в католицизм і віддала школу іезуїтам).

Особливе місце у національно-культурному русі, в розвитку освіти і науки того часу належить Києву. 1615 року у Києві відбулася знаменна подія для культурно-освітнього життя. Гальшка Гуличівна, «палаючи побожною ревністю до віри грецької», подарувала Київському братству земельну ділянку на Подолі під забудову монастиря та школи для дітей шляхетських і міських. Навчальний процес у школі відбувався на 4-х відділеннях: граматики, риторики, філософії, мов грецької, латинської, слов'янської, польської та української (руської). Зразком були програми провідних європейських університетів. Перші ректори – Іов Борецький, Мелентій Смотрицький, Касіян Сакович. 1631 року відомий церковний і освітній діяч Петро Могила заснував при Києво-Печерській Лаврі школу вищого типу (це викликало невдоволення у братчиків і козаків), конфлікт закінчився злиттям, через рік її було об'єднано з Київською братською школою (1615-1632) і названо Києво-Братською колегією (1632-1659) (після смерті Петра Могили – Києво-Могилянською колегією). Мала 7 класів: підготовчий (елементарний), 3 молодших і 3 старших. З 1701р. отримує статус академії. КМА зберігала національні традиції, прийняла програму і методи західноєвропейських

університетів. Викладання велося латинською мовою. Вивчали 7 вільних наук - граматику, риторика, поетика, філософія, математика, астрономія, музика. Навчання тривало 12 років. Філософію викладали викладачі, які вчилися в закордонних колегіях. Розвинулась школа живопису, хорове мистецтво, театральний гурток, який вразив імператрицю Єлизавету, коли та відвідала Київ. Існувала академічна бібліотека. В Академії викладали відомі громадські діячі: філософія – Ісає Козловський, поетика – Антоній Пацієвський, риторика – Сільвестр Косів. Києво-Могилянська Академія істотно вплинула на розвиток культури. Майже за 200 років існування з її стін вийшло багато державних, політичних, військових та культурних діячів, чия роль у національно-визвольній боротьбі та розвитку науки і культури на Україні важко переоцінити. Вона дала світові таких видатних діячів науки і культури: Ф. Прокопович, Г. Сковорода, С. Полоцький, М. Ломоносов, С. Яворський, О. Безбородько, Є. Плетенецький, Л. Баранович, І. Максимович, Д. Туптало, І. Григорович-Барський, А. Ведель, П. Орлик. Уряд царської Росії позбавив 1817р. Києво-Могилянську Академію статусу світського навчального закладу. Перетворив її спочатку на духовну академію, згодом на семінарію.

При підготовці цього питання особливо потрібно звернути увагу на діяльність **Петра Могили (1597-1647)**. Це – церковний і культурний діяч, теолог і реформатор, вчений та організатор української вищої школи. Закінчив Львівську братську школу, отримав освіту у Західній Європі. Був Архімандритом Києво-Печерської Лаври – єпископом у Львові – 14 років перебував на посаді Київського митрополита. Автор книг: «Євангеліє учительне», «Анфологіон», численних полемічних творів. Перебуваючи на посаді архімандрита Києво-Печерського монастиря склав «Літургаріон або Службеник» - тексти літургії та інших молитов, властивих тільки українській церкві. Був співавтором епохального твору «Православне ісповідання віри».

2. Готуючи друге питання слід зауважити, що паралельно з козацтвом у зазначений період виникає унікальний епос нашого народу – думи. Вони мали своєрідну художню форму і виконувалися під супровід бандури (кобзи) або ліри. Думи поділялись на два цикли: 1) старі, що оспівували козацьку звитягу у боротьбі з турками та татарами («Дума про Байду», «Козак Голота», «Маруся Богуславка», «Самійло Кішка»); 2) нові, що мали сюжетом антипольську боротьбу («Хмельницькій», «Богун», «Кривоніс».)

Думи і народні пісні набували активного дійового характеру завдяки кобзарям, які були часто не лише виконавцями, а й творцями. КОБЗАРСТВО своєрідне явище української народної культури, видатне мистецьке досягнення українського козацтва. Зверніть увагу на значення кобзарства у збереженні історичної пам'яті українського народу. М. Гоголь не дарма називав кобзарів «охоронцями бойової слави нашої Батьківщини, поетами і літописцями».

3. Кінець ХУІ - початок ХУІІІ ст. в Україні поширилася полемічна література. Письменники-полемісти боролися з католицькою церквою, наступ якої на народ посилювався після прийняття Люблінської унії 1569 року, та під час підписання Берестейської унії 1596 р. Велася полеміка між прихильниками унії та її опозиції, результатом чого став унікальний жанр українського письменства – полемічна література. Вона справила великий вплив на подальший розвиток культури. Зокрема літератури та філософської думки. Полеміка між православними і католиками велася не стільки навколо розходжень, які існували у віровченні, стільки навколо важливих питань громадського і культурного життя українського народу. Письменника-полемісти відвойовували право українського народу на свою віру, звичаї, мову: засуджували вище православне духовенство за користолюбство, моральний занепад, зраду інтересів українського народу; приділяли увагу розвитку освіти та книгодрукування. Орден Єзуїтів – проповідники

Венедикт Гербест та Петро Скарга – твір «Про єдність Божої церкви» - доводив вищість католицизму, проголосив спасіння православних через Унію.

Центром православної літератури спочатку був Острог. Князь К. Острозький зібрав найкращі літературні сили. Видано твори: Христофор **Філарет (М. Броневський)** «Апокрисис» (1597) – подає історію Унії і обороняє православ'я, **Клірик Острозький** «Пересторога» (1604) – висміює католицькі догмати. Перший значний полеміст **Герасим Смотрицький** «Ключ царства небесного»; Великий вплив на сучасників справили писання афонського ченця Івана родом із Вишні (1545-1620). Палкі послання до єпископів. Які зрадили віру предків, до всіх земляків (1 – надрукований, інші ходили у рукописах). **Іван Вишенський** – фанатичний оборонець православних традицій «Послання єпископам – відступникам від православ'я», «Короткослівна відповідь П. Скарзі» - безжалісно таврує греко-католиків, але критикує і православних підкреслюючи егоїзм. Він був єдиним письменником, який оплакував закріпачення селян. У Вільно полеміст Стефан Зизаній (Кікіль) розвивав ідею про «папу – антихриста». **Мелетій Смотрицький** «Тренос» (1608), тобто плач – показано скрутне становище православної церкви у Польщі.

Твори письменників-полемістів сприяли піднесенню рівня національної свідомості українців, розуміння ними свого місця в навколишньому світі. Полемічна література дала поштовх розвитку української культури протягом багатьох десятиліть надихала українських патріотів на боротьбу за свої віру і свободу.. Разом із тим релігійна полеміка спричинилася до культурного піднесення, сприяла чіткому усвідомленню українцями своєї самобутності.

4. Аналізуючи розвиток друкарської справи в Україні, слід відзначити, що винахідником друкарства був німець Йоган Гутенберг (40-ві рр. ХУ ст.)

.Точна дата початку друку на Українських землях невідома. Перші книги кириличного алфавіту було видано у Кракові близько 1491 р. на замовлення православної церкви. Першим друкованим твором виданим в Україні вважається «Апостол», виданий у Львові Іваном Федоровим 1574 р. Тому особливу увагу слід звернути на діяльність **Івана Федорова (1510-1583)** – засновника книгодрукарства в Росії і Україні. Він навчався у Краківському університеті, розпочав діяльність разом з П. Мстиславцем у 1564 р. у Москві видав «Апостол» та «Часослов». В 1566 р. – переїзд на Україну (через гоніння ортодоксальної верхівки московської церкви, яка сприйняла друкарство як «справу бісівську»). Свою діяльність починає в Заблудові – маєтку гетьмана князівства литовського Г. Ходкевича, де друкує «Учительне Євангеліє», «Псалтир», «Часослов». 1572(3) р. Іван Федоров переїхав до Львова і заснував друкарню в якій 1574 року видав «Апостол» та «Буквар». З 1578 р. почала діяльність четверта друкарня І. Федорова в Острозі, у маєтку князя К. Острозького, де було перевидано абетку - «Буквар» (1578) та вийшла перша слов'янська Біблія кириличного шрифту (1581) – перше повне видання слов'янською мовою (Острозька Біблія). Це видання має 1256 сторінок і стало відомим далеко за межами України.

Найпотужнішою друкарнею України цього періоду стала друкарня Києво-Печерської Лаври, заснована Є. Плетенецьким в 1615р. За перші 13 років свого існування ця друкарня видала 40 бослужбових, релігійно-полемічних та навчальних книг. Головним друкарем був Памва Беринда, автор першого вітчизняного словника «Лексикон словенороській альбо имен толковниє» (1627р.) Він включає 6982 поняття з перекладами та тлумаченням. В 1618р. було засновано друкарню при монастирі в Почаєві, яка проіснувала більше 300 р.

Паралельно з друкованою книгою цієї доби в Україні продовжується традиція рукописної книги. Найяскравішим зразком цього є найбільш

адаптоване до розмовної української мови Пересопницьке Євангеліє написано в 1556-1561р. в Пересопницькому православному монастирі на Волині. Саме на ньому нині в Україні присягають на вірність українському народу новообрані президенти.

Підбиваючи підсумки зауважимо, що в литовсько-польський період розвитку української культури відбулись принципові зміни:

- а) значно послабляється візантійський вплив і підсилюється європейський; з'явилися навчальні заклади європейського зразка;
- б) паралельно з козацтвом виникає унікальний епос нашого народу – думи та кобзарство, що стає носієм історичної пам'яті в умовах бездержавності;
- в) релігійна полеміка породила специфічний жанр літератури та сприяла самоорганізації українців для захисту національних традицій;
- г) паралельно з рукописною книгою з'являється в Україні книгодрукування, що принципово змінює характер акумуляції та ретрансляції знань, вірувань, цінностей та історичної пам'яті;

Тести для самоперевірки знань

1. Коли було створене Пересопницьке Євангеліє?

- а) 1529 р.;
- б) 1554 р.;
- в) 1556-1561 рр.

2. Хто був першим книгодрукарем в Україні?

- а) Ф.Скорина;
- б) І.Федоров;
- в) П.Мстиславець

3. Коли була надрукована Острозька Біблія:

- а) 1529 р;

б) 1581 р.;

в) 1556р.;

4. У якому місті при православному церковному братстві була відкрита перша братська школа?

а) Вільно;

б) Київ;

в) Львів;

5. Назвати першу школу вищого рівня в православному слов'янському світі:

а) Київський університет;

б) Харківський університет;

в) Києво-Могилянська академія.

6. Рукописна книга (1556-1561 р.), що є визначною пам'яткою:

а) Остромирове Євангеліє;

б) Юрьєве Євангеліє;

в) Пересопницьке Євангеліє;

7. Рік заснування Києво-Могилянської академії:

а) 1632;

б) 1654;

в) 1576;

8. Полемічна література стосувалась питань:

а) політичних;

б) релігійних;

в) моральних;

9. До старого циклу дум належать:

а) «Дума про Байду»;

б) «Дума про козака Голоту»;

в) «Дума про Богуна»?

3 Тема 3. Українська культура 18 ст. (4 год.)

План

1. Основні риси західноєвропейського та українського бароко. Найяскравіші зразки українського бароко в архітектурі (Іван Григорович-Барський), скульптурі (Іван Георгій Пінзель), літературі, музиці.
2. Бароко в Чернігові: Чернігівські Атени (Лазар Баранович, Олександр Бучинський, Іван Величковський, Іоанікій Галятовський, Стефан Яворський, Дмитро Туптало), барокова архітектура Чернігова.
3. Українці в російському мистецтві 18 ст.: образотворче мистецтво (А. Лосенко, Д. Левицький, В. Боровиковський); музичне мистецтво (М. Березовський, Д. Бортнянський, А. Ведель), скульптура (І. Мартос).

Підручники:

1. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп./ За ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – Львів: Світ, 2005. – С.458-472
2. Українська та зарубіжна культура: Навч. посіб. / М.М.Закович, І.А.Зязюн, О.М.Семашко та ін.; За ред. М.М.Заковича. – К.: Т-во «Знання», 2000. – С.471-501.
3. Попович М. Нарис історії культури України: Навчальний посібник. - К., 2001.
4. Кордон М. В. Історія української культури. Навчальний посібник. - Львів, 2011.

Основна література:

1. Білецький П.О. Українське мистецтво 2-ї пол. 17-18 ст. – К., 1981.
2. Григорій Сковорода – музикант. – К., 1974.

3. Дорошкевич О. Українська культура в двох столицях Росії. – К., 1945.
4. Історія української музики в 6-ти т. – К., 1989. – Т. I.
5. Історія української культури у 5-ти томах, том 3. українська культура другої половини XVII-XVIII століть. – К.: Наукова думка, 2003.
6. Корчмарик Ф. Духовні впливи Києва на Московщину в добу гетьманської України. – Львів, 1993.
7. Макаров А.М. Світло українського бароко. – К., 1994.
8. Мащенко С.Т. Українські мислителі ХУІІ-ХУІІІ століть на Чернігово-Сіверщині.-Чернігів,2003.
9. Митці України: Енциклопедичний довідник.
10. Нельговський Ю.П., Степовик Д., Членова Л. Українське мистецтво. – К., 1976. – С.88-90,
11. Ушкалов Л. Світ українського бароко, – Х., 1994.
12. Шевченко В.І. Філософська зоря Лазаря Барановича. – К., 2001.

Додаткова література:

1. Історія українського мистецтва: в 6 т. – К., 1968. – т.3.
2. Исаевич Л.Д. Украинская культура ХУІІІ ст. // Вопросы истории. – 1980. - № 8. – С.85-97.
3. Жолтовський П.М. Художнє життя України в 16-18 ст. – К., 1983.
4. Лук'янов С. О. Українська та зарубіжна культура в схемах і таблицях. – Х., 2000.
5. Овсійчук В.А. Майстри українського бароко. – К., 1991.
6. Українське бароко та європейський контекст. – К., 1991.

Література для домашнього читання:

1. Табачников И.А. Григорий Сковорода (Мысли прошлого). – М.:Мысль, 1972.

2. Кононенко Євг. Жертва забутого майстра. – К., 2007.
3. Єшкілев Волод. Втеча майстрів Пінзеля. – К., 2007.

Теми рефератів:

1. Діяльність випускників Києво-Могилянської Академії в російській культурі (Ф. Прокопович, С. Яворський, І. Максимович, Д. Ростовський).
2. І. Мазепа як культурний діяч.
3. Вертеп: історія виникнення та специфіка функціонування.
4. Лазар Баранович як культурний діяч.
5. Українське літературне бароко.
6. Історія заснування Чернігівського колегіуму.
7. «Шеделева диво» в Києві.

Самостійна робота:

1. Скласти конспект теми: «Внесок Г. Сковороди в українську культуру (література, філософія, музика).

Література до самостійної роботи:

2. Андрусак М. Гетьман Мазепа як культурний діяч. – К., 1991.
3. Багалій Д.І. Український мандрівний філософ Г.С. Сковорода. – К., 1926.
4. Кирик Д.П. Сковорода і грецька культура // Антична культура і вітчизняна філософська думка. – К., 1990. – С.35-47.
5. Сковорода Г.С. Твори у 2 т. – К., 1994.
6. Сковорода Григорій: образ мислителя. – К., 1997.

Поради та матеріали до вивчення теми

1. Розглядаючи питання про найяскравіші зразки українського бароко слід зробити історичний екскурс. Епоха бароко була започаткована в Італії. Центром розвитку нового мистецтва бароко на межі ХУІ-ХУІІ ст. був Рим, архітектура якого типова для епохи бароко. Італійське слово "Вагоссо" буквально означає дивовижний, химерний, вигадливий. Мистецтво бароко поєднало в собі ніби несумісні елементи: ірраціональність, містику, фантастичність, експресію. Йому притаманні специфічні риси: перевага в релігійних сюжетах зображень чудес та мучеництва; динаміка, що йде на зміну статичності та стриманості мистецтва Відродження; контрастність, асиметрія, гігантоманія, живописна ілюзорність, що намагається ввести око в оману; архітектурні ансамблі та синтез мистецтв (коли в одному творі поєднувалися різні жанри: архітектура, живопис, скульптура), химерність, культ кривої лінії та асиметрії, декоративність, театральність, порушення почуття міри, імпульсивність, емоційність, ускладненість, контрастність, динамізм. Риси стилю бароко в різних видах мистецтва:

а) в архітектурі: складність композицій, монументальність та велич, криволінійність планів, вигнуті стіни, пілястри, фронтони, карнизи, ніші, наличники над вікнами, мармур, позолота, ліплення, прикраса скульптурою та монументальним живописом, створення архітектурних ансамблів, використовуючи складні ландшафти, альтанки, павільйони, фонтани.

б) в скульптурі: динаміка ракурсів, експресія, велика кількість ламаних ліній, химерність, пишність, патетика, краса рухів, а не лише форм;

в) живописі: присутність декоративного фону, театральність та помпезність зображення, яскравість кольорів, гіперболізація, порушення пропорцій, динамізм, контрасти, світлотіні, домінували декоративні композиції релігійного, міфологічного характеру, парадні портрети.

г) в літературі: алегорія, пишномовність, метафоричність, величність, ода, посвята, панегірик, героїка, гіпербола;

д) в театрі: динамізм мезансцен, патетика мови, алегоричність церемоній, довгі перуки, парчеві драпіювання.

е) в музиці: різнохарактерність частин твору, поліфонія, велич релігійних тем, підйом до неба чи падіння в пекло, пульсуючий ритм, антиномія вічності і скороминущої миті, контраст темпів. Нові жанри – фуга, опера, кантата,

ораторія, прелюдія, соната, варіації «Страсті», «Меси» від Баха до Генделя, камерність Вівальді.

Найяскравіше бароко виявилось в католицьких країнах: Італії, Іспанії, Португалії, Фландрії, Чехії, Польщі; дещо менше - у Німеччині, Англії. У Франції та Голландії бароко не відіграло провідної ролі. В Україні бароко знайшло своєрідний та блискучий прояв лише наприкінці XVII - XVIII ст. Відповідно в мистецтві бароко виділяють різні національні школи: італійську, іспанську, фламандську, голландську, французьку, українську.

На землях України цей італійський стиль набирає нових мистецьких форм та національного колориту. Утвердженню його сприяла козацька старшина, а також міські багатії та вище духовенство. Особливо значні заслуги гетьманів І. Самойловича та І. Мазепи. Тільки в Києві за наказом І. Мазепи було побудовано та відновлено шість великих споруд. Пам'ятки архітектури бароко першої половини XVII ст. збереглися у Львові (костели бернардинів і єзуїтів) та Києві (перебудова Успенського собору італійцем Брачі в 1613 р.). Однак самостійна творчість українських майстрів цього стилю розпочинається у другій половині XVII ст., сягаючи найбільшого розквіту в добу гетьмана І. Мазепи. Саме в той час сформувався в архітектурі стиль, що дістав назву українського, або козацького, бароко. На думку Д. Антоновича, це була «друга золота доба українського мистецтва після великодержавної доби Володимира Великого і Ярослава Мудрого». Справді, з усіх меценатів української культури І. Мазепа найбільшою мірою зумів залишити на ній печать своєї глибокої індивідуальності, людини західноєвропейської культури. Заходами І. Мазепи викінчено Спаську церкву Мгарського монастиря біля Лубен на Полтавщині. П'ятибанна церква Всіх Святих у Києво-Печерській лаврі незвичайно струнка в своїх пропорціях, з багато різьбленими декораціями стін; це справжня перлина між усіма п'ятибанними церквами українського бароко. Поряд із спорудженням нових Мазепа обновлював старі храми. Йому і митрополитові Ясинському завдячує своїм бароковим оформленням київський Софіївський собор, який було перебудовано у 1685—1707 рр., а також Успенська церква лаври та Михайлівська церква Видубицького монастиря. Крім того, по всій Лівобережній Україні у другій половині XVII - на початку XVIII ст. було споруджено ряд монастирів з храмами, дзвіницями, оборонними мурами і баштами. У розповідях залишилися згадки про пишні гетьманські палати та

інші світські споруди. Найвизначнішим архітектором на західноукраїнських землях був Бернард Меретин. Найбільша пам'ятка його творчості Львівський собор св. Юра (споруджений у 1741-1764 рр.), в архітектурі якого західноєвропейські риси гармонійно поєднані з національними, українськими. Величний ансамбль собору нагадує піраміду. Прикрасами служать різноманітні балюстради, ліхтарі, багата різьба та ліплення.

Конкретний матеріал з українського бароко можна знайти опираючись на книгу Макарова А.М. Світло українського бароко. – К., 1994

2. Бароко в Чернігові представлено 5-ма спорудами: Троїцький собор (закладений 1679р. остаточно ансамбль склався в 1775р, коли була збудована 58метрова п'ятиярусна дзвіниця), Катерининська церква (освячена в 1715р.), Колегіум (побудований на кошти І. Мазепи в 1700р.), будинок Лізогуба (споруджено в 90-х роках ХУІІст. В 1687-98р. належав чернігівському полковнику Якову Лізогубу) та перебудований Успенський храм Єлецького монастиря.

Матеріал про літературно-філософські ідеї релігійних мислителів чернігівського наукового кола можна знайти в книзі Машенко С.Т. Українські мислителі ХУІІ-ХУІІІ століть на Чернігово-Сіверщині.– Чернігів, 2003.

3. Готуючи питання українці в російському мистецтві 18 ст. слід зазначити, що вихідці з України в цю добу, не маючи своєї держави мусили розвивати культуру Російської імперії. І були в цій культурі у провідних видах мистецтва (живопис, скульптура, музика) на перших ролях.

Найкращі художники, уродженці України, були забрані в Петербург. Уродженець Глухова **Антон Лосенко** (1737-1773), засновник історичного жанру в російському живописі («Володимир і Рогнеда», ректор Петербурзької академії мистецтв), син київського художника Григорія Левицького - **Дмитро Левицький** (1735-1822), придворний художник Катерини ІІ, автор її чисельних портретів, портрету Д. Дідро, що гостював на той час в Росії, професор портретного класу Петербурзької академії мистецтв), миргородець **Володимир Боровиковський** (1757-1825) відомий портретист, серед яких портрети княжни Лопухуної, Гагаріної, розписи Казанського собору в Санкт-Петербурзі).

Найвідомішим скульптором Російської імперії цієї доби був уродженець м.Ічні на Чернігівщині **Іван Мартос** (1754-1835). Після навчання

в Парижі він стає ректором Петербурзької академії мистецтв. Автор пам'ятника Мініну та Пожарському на Червоній площі в Москві, Рішельє в Одесі, надгробку К. Розумовському, Потьомкіну в Херсоні (останні два зруйновані більшовиками) та чисельних надгробних скульптур.

Українське музичне мистецтво набуло популярності далеко за межами краю. Українці були вчителями співу в багатьох містах Росії, видавали там нотні книги. У більшості українських колегіумів, ліцеїв існували хорові капели, театри, балет. З глухівської школи вийшли видатні композитори, творці української музики **Максим Березовський** (1745-1777), **Дмитро Бортнянський** (1751-1825). Випускником Києво-Могилянської Академії був **Артем Ведель** (1767-1808). Бортнянський написав 35 концертів на чотири голоси, 6 опер, 10 концертів на два хори, співи до служби Божої, які й досі виконуються церковними хорами. Він 25 років керував придворною хоровою капелою в Санкт-Петербурзі). Артем Ведель автор 29 церковних концертів, серед яких найвідоміші «Херувимська», «Достойно єсть». Він керував хорами м. Москви, Києво-Могилянської Академії, Харківського колегіуму. Максим Березовський автор опери «Іфігенія», багатьох духовних концертів («Вірую», «Отче наш», «Не отвержи мене во время старости»). Видатні українські композитори змушені були жити і працювати в Росії, й історики російської музики вважали їх своїм національним надбанням.

Таким чином, у складний час впертої боротьби народу за волю в часи Гетьманщини, українська культура заявила про себе невмирущими цінностями стилю бароко, які живили її подальший розвиток у сутінках колоніальної залежності. В цей період найосвіченіші та найталановитіші українці, більшість з яких були випускниками КМА та Глухівської музичної школи (Ф. Прокопович, С. Яворський, Д. Туптало, І. Максимович, А. Ведель, М. Березовський, Б. Бортнянський, А. Лосенко, Д. Левицький, В. Боровиковський) була забрана до різних міст Росії і, в наслідок бездержавності, мусила складати свої культурні здобутки до чужої скрині.

Тести для самоперевірки знань

1. Розквітові українського бароко сприяла культурна діяльність гетьманів:

а) *І. Мазети;*

б) *П. Конашевича-Сагайдачного;*

в) *Б. Хмельницького.*

2. Стиль бароко зародився в:

а) *Англії;*

б) *Франції;*

в) *Італії;*

3. Який храм Чернігова не належить до стилю бароко:

а) *Спасо-Преображенський,*

б) *Катерининський,*

в) *Троїцький,*

4. Визначте характерні риси українського бароко в архітектурі:

а) *суворість, симетрія, чітко виражений фасад будівлі, вишукана простота;*

б) *велика кількість виступів, хвилеподібних ліній, декоративних прикрас;*

в) *домінування вертикальних пропорцій над горизонтальними.;*

5. Де в Україні ХУІІІ ст. була створена музична школа, в якій готували музикантів для потреб російського царського двору?:

а) *Батурині;*

б) *Глухові;*

г) *Києві.*

6. Видатні українські композитори ХVІІІ ст.:

а) *С. Гулак-Артемовський, М. Лисенко;*

б) *М. Ділецький, М. Вербицький,*

в) *М. Березовський, Д. Бортнянський.*

7. За проектом якого архітектора побудовані Андріївська церква та Маріїнський палац у Києві:

а) *Б. Растреллі;*

б) *І. Шеделя;*

в) *С. Ковніра.*

8. Який композитор, вихованець Глухівської музичної школи, 25 років очолював царську придворну хорову капелу в Санкт-Петербурзі:

а) *Д. Бортнянський;*

б) *М. Березовський;*

в) *А. Ведель?*

4 Тема 4. Культурне життя в Україні в 19 ст. (4 год.)

План

1. Головні здобутки української літератури 19 ст.
2. Становлення українського театру. (Марко Кропивницький, Михайло Старицький, брати Тобілевичі, Марія Заньковецька та інші).
3. Українська класична музика 19 ст. Творчий доробок С. Гулака-Артемовського, М. Лисенка.
4. Розвиток образотворчого мистецтва в Україні в 19 ст. (В.Тропінін, Т.Шевченко, українці в складі Товариства пересувних художніх виставок, художня школа М. Мурашка).
5. Українські меценати (Є. Чикаленко, П. Галаган, Тарновські, Терещенки, Ханенки, Хоритоненки, Семеренки).

Підручники:

1. Кордон М. В. Історія української культури. Навчальний посібник. - Львів, 2011.
2. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп./ За ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – Львів: Світ, 2005. – С.473-515.
3. Попович М. Нарис історії культури України: Навчальний посібник. - К., 2001.
4. Українська та зарубіжна культура: Навч. посіб. / М.М.Закович, І.А.Зязюн, О.М.Семашко та ін.; За ред. М.М.Заковича. – К.: Т-во «Знання», 2000. – С.502-536.
5. Українська культура: Історія і сучасність. – Львів, 1994.

Основна література:

1. Голубенко П. Русифікація України і український культурний процес у XIX ст. // Березіль. – 1994. – № 1-2.
2. Жабарюк А Мистецтво живопису і графіки на Україні в I полов. і серед. XIX ст. – Одеса, 1983.
3. Історія української культури у 5-ти томах, том 4. Українська культура XIX століття. – К., 2005.
4. Історія української музики в 6-ти т. – К., 1989. – Т. 2.
5. Коваленко А. Передвижники и Украина. – К., 1979.
6. Мазепа В.І. Культуроцентризм світогляду Івана Франка. – К., 2004.
7. Матвєєв А. Роде красний і пресвітлий. Тарновський: життя і діяльність //Київ. – 1994. – № 10.
8. Слабошпицький М. Українські меценати. – К.,2006.
9. Степовик Д. Українське мистецтво першої половини XIX ст. –К., 1982.
10. Тобілевич С. Корифей українського театру. Портрети, спогади. – К., 1947.
11. Товстуха Є.М. Лисенко. Оповіді про композитора. – К., 1988.
12. Український драматичний театр (дожовтневий період). – К., 1967.
13. Шевчук В. Із вершин та низин. Книжка цікавих фактів з історії української літератури. – К., 1990.

Додаткова література:

1. Демченко Т.П. Культура XIX ст. Чернігівщини.
2. Історія в особах XIX-XX ст. – К., 1995.
3. Лобановський Б., Говдя П. Українське мистецтво другої полов. XIX-поч. XX ст. – К.,1989.

4. Лук'янов С. О. Українська та зарубіжна культура в схемах і таблицях. – Х., 2000.
5. Нельговський Ю., Степовик Д., Членова Л. Українське мистецтво: (Від найдавніших часів до ХХст.) – К., 1976. – С.96-102, С. 116-130.
6. Словник художників України. – К., 1073.
7. Скарбниця української культури. Зб. Наукових праць. Випуск 3. – Чернігів, 2002.
8. Щербаківський В.М. Українське мистецтво. – К., 1995.

Література для домашнього читання:

1. Лысенко О. Микола Лысенко. Воспоминания сына. ЖЗЛ. – М.,1960.
2. Пільчук І.І. Марія Заньковецька. Роман. – К., 1978.
3. Т.Г. Шевченко в художній літературі. – К., 1964.

Теми рефератів:

1. Українські мотиви в творчій спадщині М.В.Гоголя
2. Історія заснування та основні форми культурно-просвітницької роботи товариства «Просвіта».
3. Історія заснування Чернігівського музею українських старожитностей ім. В. В. Тарновського.
4. І. Франко—видатний діяч української культури.
5. Творчий внесок Лесі Українки у духовну культуру українського народу.
6. Культурно-просвітницька діяльність Наукового товариства ім.Т. Г. Шевченка.

Самостійна робота:

1. Скласти конспект теми: Національно-культурне відродження в Галичині: а) Історія виникнення та форми діяльності товариства «Просвіта», Наукового товариства ім.Т. Г. Шевченка, театру «Руська бесіда»; б) Розвиток україномовної преси на Галичині в ХІХ ст. в) життя та творчість І. Франка.

Література до самостійної роботи:

1. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп./ За ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – Львів: Світ, 2005. – С.508-515.
2. Довжук І.В. Історія культури України: Підручник. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – 552 с. – С.187-194 (262-264),194-195, 203-205, 235-236, 253-256.
3. Історія української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. – К., 1991.
4. Зеров М. Лекції з історії української літератури. – К., 2009.
5. Єфремов С.О. Історія українського письменства. – К., 1995.

Поради та матеріали до вивчення теми

1. Готуючись до першого питання слід усвідомити важливість розвитку саме літератури для українського відродження в ХІХ ст. Від «Енеїди» І Котляревського, «Кобзаря» Т. Шевченка до творчості письменників-новаторів рубежу ХІХ-ХХ ст. (М. Коцюбинського, О. Кобилянської, В. Стефаника, Л. Українки). Саме в ХІХ ст. українська мова «була виведена із під селянської стріхи» і стає мовою літератури і науки.

Українську літературу періоду національно-культурного відродження

започаткував поемою «Енеїда» **Іван Котляревський (1769-1838)**. Серед наступників Котляревського самобутністю і талантом особливо виділяються **Петро Гулак-Артемівський (1790 - 1865)** і **Євген Гребінка (1812 - 1848)**. На 30-ті роки ХІХ ст. припадає злам у розумінні завдань красного письменства. Вже у **Григорія Квітки-Основ'яненка (1778-1843)**, основоположника художньої прози в новій українській літературі, поряд із бурлескно-реалістичними речами зустрічаємо твори психологічні, витримані в сентиментальних тонах (повісті «Сердешна Оксана», «Маруся»). Разом з Квіткою-Основ'яненком приходять українські романтики. Романтизм як стиль утверджується в кінці 20-х та в 30-ті роки і має, крім загальних прикмет, чисто українські риси: поети оспівують героя-козака - мужнього захисника батьківщини, народного співця-кобзаря - виразника дум і прагнень українців, наповнюючи літературу нечуваним досі пафосом та патріотичним духом. Вони збагатили літературу новими жанрами - баладою, драмою, історичною поемою. Осередком першої групи поетів-романтиків був Харківський університет. Одним із її лідерів став **Микола Костомаров (1817-1885)** - у ті часи ще початкуючий історик та письменник, який увійшов в нашу культуру як автор фундаментальних праць з історії України періоду козаччини та визвольної боротьби, а також ліричних поезій, балад, історичних драм та повістей («Сава Чалий», «Переяславська ніч», «Чернігівка»). Найбільш літературно обдарованим серед харківських романтиків був **Амвросій Метлинський (1814 - 1870)**, відомий збіркою «Думки і пісні та ще дещо». Творчість **Т. Шевченка** відкрила новий, вищий етап у розвитку української літератури. «Кобзар» (1840 рік). Основний пафос «Кобзаря» - «підняти козацьку славу із могили», нагадати українцям, що вони «славних прадідів великих правнуки погані», що «у них - народ і мова, і у нас – народ і мова». Найвидатнішою постаттю в тогочасній українській літературі поряд з Т. Шевченком був **Пантелеймон Куліш (1819 - 1897)**.

Поет, прозаїк, журналіст, історик, мовознавець, перекладач. (йому належить переклад «Біблії», творів Шекспіра тощо)., автор першого історичного роману в українській літературі - «Чорна рада» (1857) . Поряд з романтичним піднімається в українській літературі реалістичний напрямок. Однією з перших у дусі реалізму починає творити **Марко Вовчок** (1833—1907), **І. Нечуй-Левицький** (1838—1918), **Панас Мирний** (1849-1920) та **Іван Франко** (1856-1916). Поряд із Франком на чільне місце в українській поезії виходить **Леся Українка** (1871—1913). їй вдалося поєднати силу шевченківських ідей з новими темами і витворити цілком нову поезію загальнолюдських цінностей у високомайстерній формі. Непідробною щирістю, милозвучністю, романтизмом та символікою насичена поезія **Олександра Олеся** (1878—1944). Талановитим поетом-ліриком був і **Богдан Лепкий** (1872—1942), чиєму перу належать також кілька романів (серед них трилогія «Мазепа»), літературознавчі праці, численні переклади. Збагатили українську поезію твори **Агатангела Кримського**, **Миколи Філянського**, **Григорія Чупринки**, поетів-молодомузівців. Серед прозаїків-новаторів початку ХХ ст. вирізняється постать **Михайла Коцюбинського** (1864—1913). У його творчості осягнення реалізму в поєднанні з новими імпресіоністичними засобами синтезувалися у жанр психологічної новели («Поєдинок», «Цвіт яблуні», «Сміх», «Лялечка»). Спробу психологічно поглибити реалізм зробила **ОльгаКобилянська** (1863—1942), автор не лише новел, а й великих психологічних повістей («Царівна», «Земля», «У неділю рано зілля копала»). Письменниця вводить в літературу образи жінок-емансипанток. Виняткове місце в українській літературі займає **Володимир Винниченко** (1880 - 1951) - поет, новеліст, драматург, публіцист, художник, філософ і громадсько-політичний діяч. Вій автор численних повістей, романів, драм («На терезах життя», «Заповіти батьків», «Соняшна машина», «Щаблі життя», «Великий Молох», «Брехня» та інші), Твори В. Винниченка,

ще до революції були перекладені на ряд європейських мов — французьку, польську, німецьку та інші.

Щоб систематизувати матеріал відомий зі шкільного курсу історії української літератури потрібно з цього питання скласти таблицю «Етапи становлення української літератури ХІХ ст.» Вказати в хронологічному порядку прізвище письменника, роки життя, стиль, основні твори.

2. Розглядаючи це питання слід вернути увагу на те, що дуже важливим чинником прогресу української культури цих часів є театр, який в умовах Російської імперії один міг, протидіючи русифікації, відкрито впливати на широкі маси, прививати любов до української мови, пошану до національних культурних набутків. Розвиток театру в Україні пройшов ряд етапів: а) кріпацький театр (російськомовний), б) аматорський театр зі змішаним репертуаром в) професійний гастролуючий з україномовним репертуаром; г) стаціонарний в 1907р. в Києві заснував М. Садовський в Троїцькому народному домі (нині театр оперети).

Після успішного дебюту в 20-х р. перших україномовних вистав І.Котляревського «Наталка Полтавка», «Москаль- чарівник» в Полтаві та «Сватання на Гончарівці», «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка в Харкові, у 40—70-х рр. на сцені продовжують працювати, в основному, аматорські колективи. Заслуженим успіхом у першій половині 60-х років користувалась аматорська трупа «Товариство кохаючих рідну мову». У Єлисаветграді «Артистичне товариство» вперше ставить п'єсу Т. Шевченка «Назар Стодоля», 70-х роках — оперу С. Гулака-Артемівського «Запорожець Дунаєм». У Києві при родині Ліндфорсів діяв аматорський театр, у якому починали М. Лисенко, М. Старицький. Емський акт 1876 р., який забороняв «різні сценічні вистави на малоруському нарiччi», спричинився до того, що більшість аматорських та професійних труп припинили ставити п'єси українською мовою. Лише в 1881 р., в результаті активних протестів

української громадськості, уряд передає місцевій адміністрації право дозволяти вистави «малоросійських» п'єс. Стан українського театру зі змішаним українсько-польсько-московським репертуаром, що вважався нормальним у першій половині XIX ст., з розвитком українського руху перестав задовольняти свідомі українські кола. Тож 80-ті роки стали переломними в долі українського театру, започаткували наш професійний театр, який базувався на народній традиції і мав своє творче обличчя.

У 1881 р. **Марко Кропивницький** (1840-1910), граючи в театрі в Кременчуці, здобув дозвіл на українські вистави, тобто він дає самостійне життя українському театрові – вважається батьком українського професійного театру. 1882 року у Єлисаветграді (Кіровоград) було сформовано майбутній «театр корифеїв». До заснованої М. Кропивницьким трупи увійшли майбутні зірки української сцени **М. Садовський, П. Саксаганський, М. Заньковецька, О. Вірина**. Перша професійна трупа була створена з кількох розрізнених аматорських гуртків. 1883 року до неї приєднується аматорський гурток, яким керував видатний письменник і театральний діяч **Михайло Старицький** (1840-1904), на цій базі була створена нова трупа де зібралися найкращі артистичні та режисерські сили Театр з успіхом виступав у Києві, Чернігові, Полтаві, Харкові. У 1885 році трупа вже налічувала 100 акторів і поділилася на дві під керівництвом М. Кропивницького і М. Старицького. (На початку XX ст. – 300 театральних колективів на Україні). Всі актори до революції були, або учнями М. Кропивницького, або учнями його учнів.

Зверніть увагу на проблему репертуару в умовах дії Валуєвського (1863) та Емського (1876) указів. Чітко окреслений Емським указом, що діяв до 1905р., репертуар обмежував його в тісних рамках етно-побутового простонародного театру. Зведений до меж побутового провінціального театру, український театр зі скромною обстановкою і з малим оркестром не міг собі дозволити

оперні вистави і українські співаки віддавали свої таланти московській, польській (Олександр Мішуга, Адам Дідур, Філомена Лопатинська), німецькій (Модест Менцинський, Олександр Носалевич), італійській (Соломія Крушельницька) сцені.

3. Готуючи питання про становлення української класичної музики в XIX ст. слід зауважити, що до цього часу українська музична традиція була представлена лише фольклором, а професійні українські композитори забирались з України в російські столиці. На першу половину XIX ст. припадає також становлення української національної музики. Джерелом її розвитку була народна пісенна творчість. З'являються перші нотні збірки народних пісень - «Голоси українських пісень, виданих М. Максимовичем» (1834), «Українські мелодії» (1831) М. Маркевича, «Пісні польські й руські галицького народу» у 2-х томах (1833) В. Залеського. Основою нової музичної культури України, що витворилась у другій половині XIX ст., залишалась народна пісенна творчість. Тривало збирання пісень та укладання збірок з нотами (записи Т. Шевченка. «Исторические песни малорусского народа» М. Драгоманова і В. Антоновича, «Чумацкие народные песни» І. Рудченка). Українські народні мелодії використовували у своїх творах російські композитори М. Глінка. М. Мусоргський. П. Чайковський, М. Римський-Корсаков та інші. На їх основі створена перша українська національна за змістом опера «Запорожець за Дунаєм» (1862) С. **Гулака-Артемовського** (1813—1873), яка стала фундаментом класичного українського оперного мистецтва. Зробили спробу вивести українську музику на широку дорогу європейського поступу, сприяли поширенню музичної культури серед молоді, популяризували українську пісню **П. Сокальський** (1832-1887) (опери «Мазепа». «Майська ніч», «Облога Дубна»), **П. Нішінський** (музична картина «Вечорниці»: «Закувала та сива зозуля») до драми Т. Шевченка «Назар Стодоля»), **М. Аркас** (опера

«Катерина»). До поширення українського музичного мистецтва спричинилися також численні аматорські трупи, при яких діяли хори та оркестри. Існували хори в Києві під керівництвом (**М. Лисенка та О. Кошиця**), Харкові. Полтаві, у містах Галичини і Буковини (товариство «Боян»). На середину XIX ст. припадає діяльність композиторів перемишльської школи на чолі з **М. Вербицьким** (1815-1870), автором сучасного Державного Гімну України. Вперше цей музичний твір побачив світ у нотному варіанті на сторінках збірки «Кобзар» (1885).

Центральна постать в українській музиці XIX ст.. – **Микола Лисенко** (1842-1912). Цілу епоху в розвитку української музичної культури склав творчий доробок цього композитора, піаніста, диригента, музикознавця, педагога та громадського діяча, творця національного напрямку української музики, який вивів її у коло світового музичного мистецтва. У 70- 90-х рр. **Лисенко** створює найбільш відомі опери «**Наталка Полтавка**», «**Різдвяна ніч**», «**Утоплена**», «**Тарас Бульба**», «**Енеїда**». Велику пошану композитору принесли його вокальні твори під загальною назвою «Музика до «Кобзаря» Шевченка», збірки народних пісень, романси на слова І. Франка, Лесі Українки, М. Старицького.

Українські композитори цього періоду, в основному, композитори-вокалісти. Однак з'являються і перші зразки симфонічно-інструментальної музики. Це – «Українська симфонія» **Михайла Колачевського** (1876).

Підсумовуючи це питання зазначимо, що саме в XIX ст. в Україні паралельно з народною музичною творчістю, з'являється професійна класична музика: опера, симфонія, ораторія, увертюра, кантата. На території України на поч. XX ст. діє три оперні театри в Одесі, Києві та Львові. В 1913р. засновано консерваторії в Одесі та Києві. Водночас продовжує розвиватись кобзарство. Найвидатнішим з них був **Остап Вересай**

4. Розглядаючи розвиток живопису в XIX ст. слід звернути увагу, що не

маючи свої Академії мистецтв, Україна продовжує втрачати свої художні таланти, які переїжджають на навчання в культурні центри Росії: Москву та Петербург. Ситуація дещо покращується із заснуванням художніх шкіл в **Одесі, Києві, Харкові**. Розвиток образотворчого мистецтва другої половини XIX ст. зосереджувався саме в цих трьох містах України. На початку XIX ст. розвивається станковий живопис. Жанри – портретний, історико-батьовий, пейзажний, побутовий. У портретному мистецтві прославився **В.Тропінін** (1776-1857) – до 47 років кріпак. Навчався у Петербурзькій академії мистецтв, як і його попередники Д.Левицький, А. Лосенко, Головачевський. З 1824 року Тропінін – академік Петербурзької академії мистецтв. Створив образи простих трудівників: «Українець», «Українка», «Дівчина з Поділля», «Пралі». **Іван Сошенко** (1804-1876) (визволяв Шевченка з кріпацтва) – зачинатель Лаврської іконописної школи нового типу – іконописний романтизм (ніжна гама кольорів, м'яка гра світла і тіні). Найвідоміший представник – **Т.Шевченко** – академік Петербурзької академії мистецтв. Вихований на традиціях класицизму, поступово переходить до реалізму. Одним із перших починає змальовувати життя та побут селянства («Циганка-ворожка», «Катерина», «Селянська родина») та ін. Створює серію офортів під назвою «Живописна Україна» - відзначаються блискучою технікою та життєвою правдою. Один із провідних жанрів у творчості Т.Шевченка був портрет та автопортрет (150 портретів). За рік до смерті (1860) стає першим в Російській імперії академіком гравюри. Традиції Т.Шевченка продовжували **Костянтин Трутовський, Лев Жемчужников, Іван Соколов, Опанас Сластїон**.

У 1865 була заснована Одеська малювальна школа. З 1875-1901 року в Києві діяла заснована **Миколою Мурашком** (1844-1909) рисувальна школа, учнями якої були згодом відомі майстри українського живопису **Микола Пимоненко, Олександр Мурашко, Іван Їжакевич** (розписував трапезну

Києво-Печерської лаври), а також російські художники **Михайло Врубель**, **Валентин Серов** (1865-1911) та всесвітньо відомий **Казимир Малевич**. Підготувала понад 3 тис. відомих художників. Діяльність школи фінансував цукро заводчик Терещенко. Українські художники XIX ст створювали мистецькі об'єднання: Київське Товариство художніх виставок, Товариство Південноросійських художників в Одесі, Товариство для розвою руської штуки у Львові.

Через 2 роки після смерті Т.Шевченка, в стінах Петербурзької академії вибухнула ціла революція: студенти Академії під проводом українця **Івана Крамського** зреклися академічних конкурсів, покинули Академію і заклали мистецьку артіль вільної праці нового суспільства. Основоположниками **Товариства передвижників** були вихідці з України – **Мясоєдов, Крамської, Микола Ге**. Найталановитіші їх співробітники теж вихідці з України – **І. Рєпін, М. Ярошенко, В. Пимоненко, Архип Куїнджі**.

5. Готуючи питання про українських меценатів слід зауважити, що внаслідок бездержавності українська культура довгий час могла сподіватись лише на фінансову підтримку меценатів. Особливих масштабів це набуло в XIX ст. Так, родина **Тарновських**, що мали маєток в Качанівці на Чернігівщині, збрала майже повну Шевченкіану (багато рукописів, особистих речей, малюнків Т. Шевченка) і 1897 року Василь Тарновський подарував її Чернігівському земству. Крім того, ним подаровано було багато артефактів доби Київської Русі та козаччини, що заклало основи Чернігівського історичного музею, який зараз носить його ім'я.

На базі подарованих Києву колекцій Богдана і Варвари **Ханенків** — було засновано музей Західного та Східного мистецтва у нашій столиці. Родина цукро заводчика **Миколи Терещенка** збрала велику колекцію російського живопису, яка стала основою музею Російського мистецтва у Києві, фінансово утримувала Київську рисувальну школу М. Мурашка. Колекція

української старовини художника **Сергія Васильківського** стала основою Харківського краєзнавчого музею (5 тис. експонатів). Один із кращих історичних музеїв України на базі власних колекцій створили катеринославці (нині Дніпропетровськ) **Олександр Поль і Дмитро Яворницький**. Коштом **Є. Чикаленка та В. Смиренка** видавалась українська щоденна газета «Рада», журнал «Киевская старина». **Єлисавета Милорадович** (уроджена Скоропадська) в 1873р. дала 8тис. карбованців на заснування у Львові Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка, що дозволило товариству придбати власну друкарню.

Більш детальний матеріал для підготовки цього питання можна знайти в книзі М. Слабошпицького Українські меценати. – К.,2006.

Підсумовуючи заняття відзначаємо, що за ХІХ ст. українська культура зробила величезний прогресивний стрибок. На рубежі віків потужно розвивається український професійний театр (М. Кропивницький, М. Старицький, брати Гобілевичи, М. Заньковецька). Початок ХХ ст. приніс значне пожвавлення в українське музичне життя. Народжується нова професійна музика, з'являється плеяда талановитих композиторів – М. Лисенко, Яків Степовий, Кирило Стеценко, Микола Леонтович, Станіслав Людкевич. Продовжують діяти різні музичні товариства, гуртки, хорові капели, в 1913р. в Києві та Одесі було відкрито консерваторії, діяли оперні театри в Одесі, Києві та Львові. На новий рівень виходить українська література, яка за влучним виразом П. Куліша, прагне поставити «свій курінь в Європі» (Л. Українка, М. Коцюбинський, В. Винниченко, О. Кобилянська та ін.). З'являється україномовна преса. Українську культуру зазначеного періоду активно підтримують меценати – Є. Чикаленко, В. Смиренко, В. Тарновський, Є. Милорадович, Г. Галаган та ін. На початку ХХ ст. в Україні було чотири університети: Харківський, Київський, Одеський та Львівський, діяло Наукове товариство ім. Т Г Шевченка, масову культурно-

просвітницьку роботу проводили численні «Просвіти». З'являються перші художні школи в Одесі, Києві, Харкові.

Тести для самоперевірки знань

1. Назвіть автора першої української національної опери «Запорожець за Дунаєм»:

- а) Павло Чубинський;*
- б) Микола Лисенко;*
- в) Семен Гулак-Артемівський.*
- г) Микола Аркас ?*

2. Основоположник української класичної музики:

- а) М. Лисенко;*
- б) О. Лизогуб;*
- в) С. Гулак-Артемівський;*

3. Оновлення репертуару і розвиток реалістично-побутового напрямку в театральному мистецтві кінця ХІХ ст., пов'язаний з творчістю:

- а) Панас Мирний, І. Франко, І. Нечуй-Левицький;*
- б) Л. Українка, М. Коцюбинський, О. Кобилянська;*
- в) М. Кропивницький, М. Старицький, І. Карпенко-Карий;*

4. Хто із художників написав картину «Запорожці»:

- а) І. Репін,*
- б) Т. Шевченко,*
- в) М. Пимоненко?*

5. За своєю базовою освітою Т. Шевченко:

- а) поет;*
- б) драматург;*
- в) художник?*

6. Хто вважається засновником українського професійного театру:

а) І. Котляревський;

б) Ф. Прокопович;

в) М. Кропивницький?

7. За кошти яких меценатів виходила перша щоденна українська газета «Рада»:

а) В. Смиренка та Є. Чикаленка;

б) Г. Галагана та Б. Ханенка;

в) В. Тарновського та М. Терещенка?

8. Якому культурному діячеві українці першому поставили пам'ятник :

а) Т. Шевченку в Києві;

б) І. Котляревському в Полтаві;

в) І. Франку у Львові?

9. Коли було вперше видано «Кобзар» Т. Шевченка:

а) 1846;

б) 1861;

в) 1840?

10. Коли були видані Валуєвський та Емський укази, що перешкоджали повноцінному розвитку української літератури, преси, театру:

а) 1863 та 1876;

б) 1861 та 1872;

в) 1865 та 1871?

11. За які заслуги Т Шевченка в 1860р. було обрано академіком Санкт-Петербурзької Академії мистецтв:

а) за майстерність у гравіруванні;

б) за успіхи у портретному живописі;

в) за альбом «Живописна Україна»?

5 Тема 5. Культурні процеси в Україні в 20 ст. (4 год.)

План

1. Модернізм в Україні. Український авангард 1900-1910 рр. (К. Малевич; «Молода муза», «Українська хата»).
2. Культурницька діяльність Української Центральної ради, Гетьманату та Директорії: освіта і наука, театральне та музичне мистецтво, образотворче мистецтво та скульптура.
3. Різноманітність художніх шкіл та мистецьких течій в українському мистецтві 20-х років
4. «Розстріляне відродження». Сталінізм і українська інтелігенція у 30-ті роки.
5. Втрати і здобутки українських «шістдесятників».

Підручники:

1. Кордон М. В. Історія української культури. Навчальний посібник. - Львів, 2011.
2. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп./ За ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – Львів: Світ, 2005. – С.516-544, 549-565.
3. Меднікова Г. С. Українська та зарубіжна культура ХХст. – Навч. Посіб. – К., 2000
4. Попович М. Нарис історії культури України: Навчальний посібник. - К., 2001.

5. Українська та зарубіжна культура: Навч. посіб. / М.М.Закович, І.А.Зязюн, О.М.Семашко та ін.; За ред. М.М.Заковича. – К.: Т-во «Знання», 2000. – С.537-593.
6. Українська культура: Історія і сучасність. – Львів, 1994.

Основна література:

1. Андрійчук Т. Естетичні позиції українських «неокласиків» //Історія української естетичної думки. – К.,2013. – с.211- 232.
2. Врублевський В.Г. До створення Української Академії наук // Український історичний журнал. – 1993. - № 4.
3. Жулинський М. Із забуття – в безсмертя. – К., 1990.
4. Касьянов Г.В., Даниленко В.М. Сталінізм і українська інтелігенція: 20-30 рр. – К., 1991.
5. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-1980-х років. – К.,1995.
6. Курносів Ю.О. Духовне життя на Україні в 20-30 рр // Український історичний журнал. – 1990. - № 1.
7. Курбас Л. у театральному житті та в оцінках сучасників. – К., 1989.
8. Осташко Т. З історії літературно – мистецького життя в Україні за часів Центральної Ради // Український історичний журнал. – 1998, – №3.
9. Пижик А. Культурно-просвітня діяльність уряду УНР в період Директорії. – К.,1998.
10. Різник Д.Ф. Українська академія мистецтв: історія // Слово. – 1992. - № 4,6,7,8.
11. Розовик Д. Центральна Рада й українська культура. // Український історичний журнал. – 1993, – № 2-3.

12. Сверстюк Є. Шістдесятники і захід. // Літературна Україна. – 1992. – 18 червня.
13. Ян Славутич. Розстріляна муза. – К., 1992.
14. Федорук О. Бойчук і геноцид культури // Слово і час. – 1991. - № 4. – С.76-86.

Додаткова література:

1. Балабольшенко А. «СБУ»: суд над переконаннями // Вітчизна. - № 11. – 1989.
2. Білокінь С. Життя і смерть Алли Горської // Розбудова держави. – 1992. - № 4.
3. Гуцало Є. Ментальність Орди. Статті. – К., 1996.
4. Гринь В. Двигун руху шістдесятників // Літературна Україна. – 1995. - № 25.
5. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація // Вітчизна. – 1990. - № 5-8.
6. Лемешева Л. І.Миколайчук. Присвята // Сучасність. – 1996. - № 3-4.
7. Лук'янов С. О. Українська та зарубіжна культура в схемах і таблицях. –Х., 2000.
8. Петренко А. Духовна місія Ліни Костенко // Українська культура. – 1996. - № 3.
9. Файзуліна Г.С. Філософсько-естетичні ідеї та етнокультурні мотиви у творчості «шістдесятників». //Історія української естетичної думки. – К.,2013. – с.300-309.

Література для домашнього читання:

1. Плачинка С.П. О.Довженко. Біографічний роман. – К., 1980.

2. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. у 4-х кн. – К., 1994-1995.

Теми рефератів:

1. Історія заснування Української Академії наук.
2. Історія заснування Української Академії мистецтв.
3. Творчість Катерини Білокур.
4. Скарби петриківського розпису.
5. Українське поетичне кіно.
6. Історія становлення української естрадної пісні. Життя та творчість В. Івасюка.
7. Українська масова культура.

Самостійна робота.

1. Життя та творча діяльність О. Довженка.
2. Юрій Андрухович: найяскравіший представник українського постмодернізму.
3. Культурні процеси в незалежній Україні.

Література до самостійної роботи:

1. Довжук І.В. Історія культури України: Підручник. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – 552 с. – С. 352-354.
2. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп./ За ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – Львів: Світ, 2005. – С.544-548.

3. Мащенко С.Т. Філософські обрії О. Довженка. –Чернігів, 2004.

Поради та матеріали до вивчення теми

1. Готуючись до першого питання слід звернути увагу не те, що на початку ХХ ст. розгортається боротьба численних ідейних та художньо-естетичних течій. Поряд з реалізмом утверджується **модернізм**, який шукає нових засобів мистецького відображення світу. Прихильники модернізму різко виступили проти захоплення письменників старої генерації етнічно-побутовим описом, деталізацією, сільською тематикою. В літературу вони принесли психологізм, зосередженість на внутрішніх переживаннях і суб'єктивних враженнях героя при мінімумі дії та загальній характеристиці тла подій. Реальний персонаж часто перетворюється у символ. В поезії починають переважати психологічні мотиви й індивідуальні почуття, міняється відповідно і поетика вірша. У прозі віддається перевага новелі. Модернізм породжує нові стилі - імпресіонізм, символізм, неоромантизм, футуризм. Першим в українській літературі під гаслами модернізму виступив у 1901 р. поет **Микола Вороний (1871—1940)**. На сторінках «Літературно-наукового вісника» у відкритому листі програмного характеру він закликав повернутись до ідеї «чистої штуки», «справжньої запашної поезії». В 1907 р. оголосила свою мистецьку платформу група галицьких письменників **«Молода муза» (Петро Карманський, Василь Пачовський, Степан Чарнецький, Остап Луцький)**. Молодомузівці шукали нових шляхів у літературі, засвоювали ідеї й форми сучасного їм світового мистецтва слова, вступали у русло загальноєвропейського культурного розвитку. Дещо відмінні позиції займала група київських модерністів, що об'єднались навколо журналу **«Українська хата»**: вона проголошувала культ сильної особи, крайнього індивідуалізму. У багатьох письменників та

літературних критиків модернізм зустрів осуд; вони звинувачували своїх ідейних супротивників у відірваності від життя, втраті життєвої енергії, декадентстві. І все ж заслуга українських модерністів полягала в тому, що вони примусили українську літературу вирватись із кола побутописання, відмовитись від шаблонного патріотизму, звернути увагу на психологію вчинків, естетичний бік творчості і тим самим підняли нашу літературу на якісно новий рівень. В живописі український авангард початку ХХ ст. представлений у творчості **О. Богомазова (1880-1930), О. Екстер (1882-1949), К. Малевича, Д. Бурлюка**. Вони розривали з попередніми традиціями класицизму та реалізму, звертались до прийомів абстракціонізму. (Так, К. Малевич, автор «Чорного, червоного та білого квадратів», характеризує свої творчі методи твердив: «Я прийшов обмежити малюнок, щоб визволити колір») Подібне мистецтво відмовлялось від образності і зверталось до асоціацій. Авангардисти вважали, що мистецтво мусить бути «сповіддю про себе, а не про світ».

2. В другому питанні слід особливу увагу звернути на те, що незважаючи на складну політичну, фінансову, військову ситуацію в Україні часів Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії особлива увага цими урядами зверталась на розбудову україномовної освіти. Протягом 1917-1918р. було відкрито більше ста українських гімназій. 20 вересня 1917р. було проведено Перший Всеукраїнський з'їзд «Просвіти». В грудні 1917р. було засновано, за наказом М. Грушевського, Академію мистецтв. Серед викладачів Академії були відомі художники: Ф. Кричевський, М. Бойчук, М. Жук, Г. Нарбут, О. Мурашко, О. Новаківський, М. Бурачек. Академія давала вищу художню освіту архітекторам, живописцям, граверам, представникам художніх промислів. В листопаді 1918р., за часів Гетьманщини, була заснована українська Академія наук, яку очолив В. Вернадський. В Академії наук було три відділи: а) **історико-філологічний**

(Д. Багалій, А. Кримський, М. Петров, С. Смаль-Стоцький), б) **фізико-математичний** (В. Вернадський, М. Кащенко, С. Тимошенко, П. Тутковський); в) **соціально-економічний** (М. Туган-Барановський, В. Косинський, О. Левицький Ф. Тарановський). Однак громадянська війна, що розгорнулася в Україні, перешкодила розбудові вищих культурних інституцій. Братовбивчий конфлікт розкидав українську інтелігенцію по різних політичних угрупованнях, примусив спрямувати свої зусилля не стільки на національно-культурне відродження, скільки на боротьбу за власне виживання.

В цей період українська книга вперше отримала державну фінансову підтримку. В 1918р. вийшла величезним тиражем (1млн. примірників) «Українська культура» І. Огієнка. В серпні 1918р. була відкрита Національна бібліотека України. В 1919р. була створена Українська хорова капела під керівництвом О. Кошиця, яка виїхала з концертами за кордон з метою знайомства світу з українською культурою. Там її і застала звістка про перемогу більшовиків в Україні. О. Кошиць, улюблений учень М. Лисенка, не повернувся в Україну і став провідним композитором української діаспори.

3. Розглядаючи третє питання слід зосередитись на аналізі нової атмосфери в культурному житті в Україні в 20-х роках ХХ ст. 20-ті роки ХХ ст. дали в українській культурі яскраву палітру естетичних пошуків та художніх змагань. Це був час, коли українська культура «хлюпнула великою хвилею» (Ю. Смолич), короткий час поліфонії у вітчизняному духовному житті. Більшовики ще не втручались на державному рівні в роботу творчих спілок, хоч значно збільшилась ідеологізація культури. В 1921р. була створена Всеукраїнська надзвичайна комісія по боротьбі з неписьменністю. Всі університети було перетворено в ІНО (інститути народної освіти). «Коренізація» як шлях до лояльності до нової влади народів колишньої імперії. 1923-1933р. – період українізації. 16 листопада 1924р. в Харкові

відбулася перша в Україні радіопередача. Радіо стрімко починає входити в життя українців, що змінює доступ широкого загалу до мистецьких творів, але відкриває і нові можливості для радянської пропаганди.

Піднесення народної ініціативи і творчості знайшло своє втілення у бурхливому видавничо-публіцистичному житті республіки: у 20-ті роки в ній видавалося понад 20 літературно-художніх та громадсько-політичних альманахів і збірників, 10 республіканських газет і 55 журналів. Народжувались різноманітні літературно-художні течії та угруповання. Лише в середовищі художників протягом перших пореволюційних років формуються Асоціація революційного мистецтва України, Асоціація художників Червоної України, Об'єднання сучасних архітекторів, Об'єднання художнього молодняка України та інші. З 1922 по 1925 рік діяли письменницькі об'єднання «Плуг», «Гарт», «Червоний шлях», ВАПЛІТЕ, «Жовтень», «Футуризм», «Сім», Всеукраїнська асоціація пролетарських письменників. Цікавий голос літературного багатоголосся – творчий та науково-естетичний доробок київських «неокласиків», що був елітарним полюсом української культури 20-х років минулого століття. Саме лідер неокласиків поет, перекладач, літературний критик М. Зеров та засновник ВАПЛІТЕ М. Хвильовий були центральними постатями в літературній дискусії 1926-27р. про подальші шляхи розвитку української літератури. Вони першими проголосили потребу творити урбаністичну українську культуру, що орієнтується на Європу, а не на Росію, виступили проти непрофесійного масовізму та ідеологічного примітиву. Конструктивісти (В. Поліщук) на сторінках свого часопису «Авангард», футуристи (М. Семенко) на шпальтах «Нової генерації», проголошували «похорон мистецтва», суцільну руйнацію канонів та авторитетів, задля радикального оновлення української культури. М. Семенко зухвало виголошував: «я – футуроруб в незайманих лісах української літератури». Оновлення прагли і

«неокласики», але на принципово інших засадах. На засадах вишуканого естетизму і професіоналізму через залучення найкращих зразків світової культури, особливо античної. Вони заперечували як провінціалізм народників, так і деструкцію футуристів. І від перших і від других їх різнить усвідомлення того, що література не мусить бути служницею ідеології, агіткою, це самодостатня творча діяльність, бо мистецтво не вичерпується лише суспільно-перетворюючою функцією. Саме це дало підставу С. Павличко твердити, що «неокласики були найбільшими, чи точніше, єдиними послідовними естетами свого часу» в українській культурі. Своєю творчістю, літературною і естетичною, вони написали зовсім інший український профіль на європейському культурному тлі.

В живописі особливо нетрадиційно працював великий знавець і шанувальник фрескового живопису, викладач Академії мистецтв – М. Бойчук (1882-1937). Одним з найвидатніших художників був Анатолій Петрицький (1895—1964). В його особі органічно поєднувались живописець і графік, театральний художник і педагог. Протягом 1922-1932 рр. А. Петрицький виконав серію портретів діячів культури — художників, письменників, акторів, режисерів, музикантів. Активно прагнув модернізувати український театр Л. Курбас, який заснував у 1922р. експериментальний театр «Березіль». Новою сторінкою в розвитку української драматургії стала творчість Миколи Куліша («97», «Мина Мазайло», «Народний Малахій», «Патетична соната», «Маклена Грасса»). Успішні кроки починає робити українське кіно в 20-ті роки ХХ ст. В 1926р. на одеську кіностудію приходить О. Довженко («Звенигора», «Земля», «Арсенал»). В 1928р. була заснована кіностудія в Києві. В 1923р. було засновано республіканське музичне товариство ім. М. Леонтовича. Отже, ми бачимо культурний поступ в цей період у всіх сферах культури.

4. Готуючи до семінару це питання, слід акцентувати, що 30-ті роки увійшли в історію України як «розстріляне відродження», стандартизація та уніфікація культурного життя з боку пануючої партії та ідеології. Припиняється українізація рішенням пленуму ЦК ВК(б)У 22.11.1933р, докорінно змінилось обличчя українського шкільництва. Протягом 1931 - 1934 рр. проводиться повна реорганізація системи шкільної освіти, всіх її особливостей і цілковите підпорядкування централізованій московській системі. Ліквідується багато українських шкіл, а також шкіл національних меншин в Україні, розбудовується мережа російського шкільництва. З 1938р. впроваджується обов'язкове вивчення російської мови у всіх школах України. Стандартизація навчальних програм всіх закладів із затвердження її в Москві. Самовбивство міністра освіти М. Скрипника та М.Хвильового в 1933р., ліквідовуються різноманітні творчі спілки. Натомість – єдина спілка письменників, композиторів, художників і т.п. з парторганізацією і художньою радою на чолі. Єдино вірним художнім стилем проголошується соц. реалізм, а будь-який митець – боєць ідеологічного фронту. Сталін відмовляється від плюралізму НЕПу, затверджується план побудови соціалізму з трьох блоків: індустріалізація, колективізація, культурна революція. Остання передбачає формування нової інтелігенції, що походить із середовища робітників та селян і буде віддана та вдячна радянській владі, для чого при вищих навчальних закладах з'являються Робітфаки (підготовчі курси для такої молоді). Друге завдання – створення нової пролетарської культури, яка буде допомагати будувати нове суспільство, боротися з буржуазними впливами, виховувати трудящих в атеїстичних традиціях. Свідомо закриваються, руйнуються, перепрофільовуються на склади та клуби церковні приміщення, їх майно (срібні хрести, оклади ікон, позолочені чаші для причастя, дзвони та ін.) конфіскуються, видається газета «Безбожник». Починаються арешти та переслідування «старої професури» та національно

свідомої інтелігенції, патріотичного селянства та духовенства.. В Україні вони мали чотири великі хвилі: **1 хвиля –1928-30р.**(справа «СВУ») – арешти наукової інтелігенції та духовенства Української автокефальної церкви. За антирадянську діяльність було засуджено 2 академіки (С. Єфремов та М. Слабченко), 11 професорів, велику кількість викладачів та студентів. Відбулася чистка в Українській Академії наук. **2 хвиля – 1932-1933р** – знищення українського селянства через голодомор, як носіїв традицій, культури землеробства та творців фольклору.

3 хвиля – 1934-1935р. після вбивства в Ленінграді С. Кірова – арешти творчої інтелігенції: письменників (О. Вишня, М. Зеров, П. Филипович, М. Драй-Хмара, М. Семенко, Г.Косинка та ін.), драматургів та театральних діячів (М. Куліш, Л. Курбас), художників (школа М. Бойчука).

4 хвиля – 1937р. – чистка в рядах самої партії, під яку передусім підпадали національно свідомі комуністи та герої громадянської війни. Сталіну не потрібні були конкуренти. Україною, на відміну від 20-х років, починають керувати не українці – П. Постишев, Л. Каганович, які мало знали українську культуру і не переймалися її проблемами. Саме в цей рік 20 річниці Жовтневої революцію було переглянуто більшість попередніх вироків і замінено на розстріл.

Отже, це одна із найтрагічніших сторінок української історії, коли українська культура втратила свою еліту, найкращі творчі, наукові та господарчі сили.

5. Аналізуючи втрати і здобутки українських «шістдесятників», слід спочатку з'ясувати, які політичні причини призвели до зміни клімату в сфері культури в добу хрущовської «відлиги». Це передусім смерть Сталіна в **1953р.** та доповідь М. Хрущова на XX з'їзді КПРС «Про культ особи Й. Сталіна» в **1956р.** Це дозволило широку реабілітацію безневинно репресованих діячів культури в добу сталінізму в країні і породило ілюзію нової атмосфери в усіх сферах суспільного життя. Пік "відлиги" для України

припав на кінець 50-х - початок 60-х років. Це видно особливо виразно на результатах книговидавничої справи. Саме в цей період книжки українською мовою склали найбільший відсоток від усіх книг, опублікованих в Україні, порівняно з іншими роками повоєнної історії. В 1957 р. вони становили 53%, у 1958 – 60%. у 1960 – 49%, але вже у 1965 р. цей показник опустився фактично до рівня 1940 р. – 41%, а потім - лише неухильно зменшувався.

В 1961р. була встановлена традиція відзначати премією ім. Т. Шевченка найкращі твори української літератури та мистецтва. Лібералізація політичного режиму зробила "залізну завісу" між радянським і західним світами менш щільною. В Україну почала проникати західна культура. З'явилися раніше недоступні книги А. де Сент-Екзюпері, А. Камю. Ф. Кафки, Е.М. Ремарка, Е. Хемінгуей та інших талановитих письменників. З 1958 р. відновилося видання журналу "Всесвіт", який друкував найкращі зразки сучасної західної літератури українською мовою. 6.11. 1951р. у Києві було відкрито перший телевізійний центр. Однак в цей час дуже мало громадян мало телевізори. Телепродукція починає масово споживатись із середини 60-х років.

Головним наслідком "відлиги" стає формування генерації молодих українських поетів, критиків, письменників, публіцистів, художників. Вони увійшли в історію як "шістдесятники", серед них - Іван Драч, Ліна Костенко, Василь Симоненко, Іван Дзюба, Іван Світличний, Валентин Мороз, Євген Сверстюк, Євген Гуцало, брати Горині, художниця Алла Горська, театральний критик Лесь Танюк. Вони прагнули відновити втрачену національну традицію, боролися усіма доступними засобами проти тоталітарної системи, чинили їй інтелектуальний опір, виступали за докорінне оновлення на засадах загальнолюдських цінностей всього суспільного життя.

У другій половині 60-х років відбувалось відродження українського поетичного кіно, засновником якого був О. Довженко. Широке визнання громадськості отримав фільм С. Параджанова «Тіні забутих предків» (1964 р.). Лінію поетичного кіно продовжили кінорежисери Ю. Ільєнко та І. Миколайчук в стрічках "Білий птах з чорною ознакою" і "Вавілон ХХ". Збагатили український кінематограф роботи режисерів Л. Бикова "В бій ідуть тільки "старики" та "Ати-бати йшли солдати" і Л. Осики "Тривожний місяць вересень" та "Камінний хрест".

Плідно співпрацювали між собою поет А. Малишко і композитор П. Майборода, які подарували народові "Київський вальс", "Білі каштани", "Ми підемо, де трави похилі", "Пісню про рушник". "Пісню про вчительку", "Стежину". Ці пісні звучали в усіх куточках республіки — від столиці до найвіддаленішого села, а "Пісня про рушник" з легкої руки Д. Гнатюка облетіла увесь світ. Яскраву серію пісень створив композитор О. Білаш (1931-2003) ("Два кольори". "Лелеченьки", "Ясени". "Цвітуть осінні тихі небеса").

Однак, ще за правління М. Хрущова, хвиля "відлиги" почата спадати. Так, уже в 1958 р. було прийнято постанову ЦК КПРС "Про зміцнення зв'язку школи із життям", яка відкрила найширші можливості для посилення русифікації. В 1959 р Верховна Рада УРСР прийняла новий шкільний закон, який надавав право батькам вибирати своїм дітям мову навчання. Було зрозуміло, що батьки з метою полегшення дітям майбутньої кар'єри обиратимуть в школах великих міст російську мову навчання. Це призвело до того, що в 60-х роках в обласних центрах і Києві українські школи становили 28 відсотків, а російські - 72 відсотки.

Після звільнення М. Хрущова з жовтні **1964 р.** "відлига" остаточно припинилась. На зміну їй прийшла реакція, почались переслідування діячів культури. 8.04.1964р. на нараді активу творчої інтелігенції прозвучала

партійна критика на адресу творчості І. Дзюби, Л. Костенко, М. Вінграновського. 24.05.1964р. пожежею в українській бібліотеці Академії наук було знищено багато цінних творів української культури. В серпні-вересні 1965 р. у декількох містах України були заарештовані близько трьох десятків чоловік з кола шістдесятників, майже всі - представники творчої та наукової інтелігенції. Це викликало опір з боку відомих у республіці людей. Під час прем'єрного показу фільму С. Параджанова "Тіні забутих предків" у київському кінотеатрі "Україна" Ю. Бадзьо, І. Дзюба, В. Стус і В. Чорновіл повідомили аудиторію, що в Україні розпочалися політичні репресії. Ця подія сталася 4 вересня 1965 р. і була першим громадянським політичним протестом у Радянському Союзі після сталінської доби. За свою принципову позицію більшість з цих протестантів згодом поповнить ряди ув'язнених. З 1969 р. влада посилила ідеологічний тиск на інтелігенцію. Письменників, митців, вчених картали в пресі і на зборах творчих спілок за "аполітичність", "ідейну незрілість", "формалізм", "націоналізм", "відхід від партійної лінії", "ідеалізацію минулого", "смакування національної самобутності". Проти інакодумців знову почалися політичні репресії, які досягли апогею в 1972 р. Було арештовано понад 200 чоловік (В. Чорновіл, Є.Сверстюк, І.Світличний, В. Стус). Процес реабілітації багатьох незаконно засуджених людей, повернення їх чесного імені було припинено. Починаючи з 1977 р. об'єктом переслідувань і репресій стали члени Української Гельсінської Спілки (УГС), що утворилася в Україні у листопаді 1976 р. Серед них - відомий письменник, автор популярних романів "Вітер в обличчя" і "Остання шабля" Микола Руденко і письменник-фантаст Олесь Бердник. Чотири члени групи - Василь Стус, Олекса Тихий, Юрій Литвин та Валерій Марченко - загинули в таборах. Так драматично завершився ще один період піднесення української культури в ХХ ст.

Підсумовуючи цю тему зазначимо, що розвиток української культури в ХХ ст. пройшов ряд драматичних, а інколи і трагічних етапів. Але саме в цей період було засновано Українську Академію мистецтв та Академію наук, що дало потужний поштовх для розвитку елітних та фахових, а не лише фольклорних, форм української культури.

Тести для самоперевірки знань

1. Хто з українських діячів культури в другій половині 1920-х рр. висунув гасло: «Геть від Москви!»:

- а) Микола Скрипник;*
- б) Михайло Грушевський;*
- в) Микола Хвильовий.*

2. Режисером яких кінофільмів був Олександр Довженко:

- а) «Звенигора»;*
- б) «Тарас Трясило»;*
- в) «Земля»;*
- г) «Наталка Полтавка».*

3. Роки офіційної політики українізації це:

- а) 1923-1933р.*
- б) 1917-1921р.*
- в) 1925-1935р.р?*

4. До якої літературної течії входили такі українські поети, як М. Драй-Хмара, М. Рильський, М. Зеров:

- а) неокласицизм;*
- б) революційний романтизм;*
- в) футуризм?*

5. Українська Академія мистецтв утворена :

а) в 1917р. за наказом М. Грушевського;

б) в 1918 р за наказом П. Скоропадського;

в) в 1923р. за наказом М. Скрипника?

6. Хто з художників стояв у витоків створення Українська Академія мистецтв:

а) Г. Нарбут;

б) І. Репін;

в) Ф. Кричевський?

7. У яких містах протягом 1922-1933 рр. працював театр «Березіль»:

а) Києві;

б) Львові;

в) Харкові;

г) Чернівцях?

8. Автором слів та музики відомої української пісні «Червона рута» є:

а) Дмитро Гнатюк;

б) Володимир Івасюк;

в) Василь Зінкевич.

9. В якому році було знято С. Параджановим фільм «Тіні забутих предків»:

а) 1968;

б) 1964;

в) 1972?

10. Хто з діячів української культури не належить до «Розстріляного Відродження»:

а) В. Симоненко;

б) М. Семенко;

в).М. Бойчук?

6 Тема 6. Культура української діаспори (2 год.)

План

1. Розвиток національної освіти в умовах діаспори.
2. Наукові досягнення діаспори.(Д.Чижевський, І. Мірчук, І. Огієнко, Ю. Шевельов).
3. Художня культура діаспори (Емма Андієвська, Олександр Архипенко, Яр Славутич, Михайло Черешньовський).

Підручники:

1. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп./ За ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – Львів: Світ, 2005. – С.544-548.
2. Українська культура: Історія і сучасність. – Львів, 1994.
3. Українська культура. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. – К.,1993.
4. Кордон М. В. Історія української культури. Навчальний посібник. - Львів, 2011.

Основна література:

1. Андрійчук Т. В. Іван Мірчук як дослідник української філософської культури та організатор науки в діаспорі //Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія - 2013. - №2(3)–с.4-9.
2. Зарубіжні українці. Довідник. – К., 1991
3. Енциклопедія українознавства : Словникова частина : [у 10 т.] гол. ред. проф. В. Кубійович. — [Париж] ; [Нью-Йорк] 1993—2000.
4. Кривда Н.Ю. Естетичні позиції української діаспори //Історія української естетичної думки. – К.,2013. – с.258-300.

5. Масенко Л.Т. Осередок української науки за рубежем // Вісник АН УРСР. – 1991. - № 1.
6. Певний Б. Велетень між нами // Сучасність. – 1993. - № 1. (Про Черешньовського).
7. Погребенник Ф. Еміграція і література // Слово і час. – 1991. - № 10.
Студії українознавства в Гарварді // Старожитності. – 1991. – Ч.5.
8. Український Вільний Університет. 1993/1994. – Мюнхен, 1994.

Додаткова література:

1. Волинський К. Псевдонім Яр Славутич // Літературна Україна. – 1993. - № 3.
2. Державин В. Поезія Емми Андієвської // Кур'єр Кривбасу. — Січень 2004. — № 170.
3. Євнух В., Ковальчук О. Етнокультурна діяльність українських канадців: здобутки і проблеми . К. 1994.
4. «Провидіння не любить ледачих». Інтерв'ю з Еммою Андієвською та Іваном Кошелівцем //Україна. – 1993. - № 8.
5. Степовик Д Модернізм чи традиція // Наука і культура. Україна. – 1988. – Вип. 22 (про О.Архипенка).
6. Тарнашинська Л. Двері в український світ. УВУ: вчора, сьогодні, завтра // Літературна Україна. – 1993. – 25 листопада.
7. Українці в зарубіжному світі. — К.: Наук.думка, 1991.

Теми рефератів:

1. Серж Лифар і французький балет.
2. Є. Маланюк – талановитий поет української еміграції.
3. Життя та творчість О. Теліги.
4. Історія заснування Українського Вільного Університету в діаспорі.

Поради та матеріали до вивчення теми

1. Готуючись до першого питання, слід передусім усвідомити загально-статистичні данні про українську еміграцію. В ХХ ст. було чотири хвилі еміграції: перша – трудова еміграція (з останньої чверті ХІХ ст. до початку Першої світової війни); друга – політична (період між двома світовими війнами); третя – інтелектуальна (період після Другої світової війни до середини 1950-х рр.); четверта – економічна (від 1990-тих рр. до сьогодні). На сьогодні поза межами України проживає біля 15 мільйонів українців. Наші емігранти зробили значний внесок як в осмислення української культури, так і в ознайомлення світу з її найкращими зразками. Протягом тривалого часу в українській діаспорі нагромаджено значний духовно-культурний потенціал, створено чималі наукові, літературні, художні цінності, там працювали і працюють багато визначних українських науковців, письменників, митців.

Центрами української еміграції другої хвилі стали Прага та курортне містечко Чехії – Подебради. У Празі у 1923 р. засновано Українське історично-філологічне товариство. До його складу входили українські вчені: Д. Антонович, Д. Дорошенко, О. Колесса, В. Щербаківський. 17 січня 1921р. у Відні було засновано перший вищий навчальний заклад на еміграції УВУ (Український вільний університет), який 5 жовтня 1921р. було переведено до Праги, а з літа 1945р. – до Мюнхена. В 1922р. в Чехії в курортному містечку Падебрадах українською інтелектуальною еміграцією засновано УГА (Українську господарську академію (з 1932р. – Український технічно-господарський інститут). В 1968р. було відкрито кафедру історії України в Гарварді. В 1976р. почав діяти Канадський інститут українських студій в Едмонтоні.

2. Розглядаючи друге питання, зауважимо, що розвиток української науки в діаспорі поділяється на три періоди: 1) міжвоєнний (1920-1940), 2) повоєнний (1945-1965) та 3) по-еміграційний (ті вчені, що вже народились та виросли в еміграції).

Серед найзначніших науковців української діаспори безперечно мусимо назвати імена Івана Мірчука, Д. Чижевського, І. Огієнка, Ю. Шевельова (Шереха). Всі вони репрезентують гуманітаристику. **Іван Мірчук** (1891-1961) народився в місті Стрий на Львівщині, закінчив Віденський університет до першої світової війни, в 1914 році отримав звання доктора філософії. Від 1919 р. – емігрант (Відень). З відкриттям Українського вільного університету, він в 1921 році став його викладачем, першим захистивши там дисертацію «Метагеометрія та гносеологія». У 1923 р. І. Мірчук був обраний доцентом, а у 1930 – професором УВУ (Прага – Мюнхен). Як політичний емігрант І. Мірчук мешкав у різних містах Європи: Відні, Празі, Мюнхені, Берліні. З 1926 р. він активно включився в організацію українських навчальних закладів за кордоном. У 1930 р. стає директором українського наукового інституту в Берліні, а після другої світової війни сприяє відновленню Українського вільного університету в Мюнхені, де працює проректором та ректором до своєї смерті. заслуга І. Мірчука передусім у тому, що він досліджував особливості слов'янського і, передусім, українського світогляду та української ментальності, які і обумовили специфіку української філософської культури. Він у своїх дослідженнях обґрунтовує думку, що слов'янська філософія «різко відрізняється від філософії західноєвропейських народів. Тому недоцільно беззастережно переносити на слов'янський ґрунт духовні течії та філософські проблеми, що мають своє повне виправдання на Заході». Кожна творчість, в тому числі і філософська, розвивається на ґрунті своєї національної культури і виявляє характерні риси останньої. Основні праці:

«Світогляд українського народу»; «Г. С. Сковорода: замітки до історії української культури»; «Призначення нації»; «Історія української культури»; «Християн Вольф та його школа на Україні».

Д. Чижевський (1894-1977) – історик, філософ, лінгвіст, літературознавець, автор 900 наукових праць (200 — присвячено Україні). Наукові праці із славістики, історії літератури, філософії, філології. Д. Чижевський — автор фундаментальних праць «Філософія на Україні», «Гегель в Росії», «Філософія Сковороди», «Історія української літератури від початків до доби реалізму», «До проблеми бароко». Він є фундатором історії української філософської думки як наукової дисципліни, йому належить перша спроба описати її розвиток, сформулювати методологію розгляду («Нариси з історії філософії на Україні» – Прага, 1926). Брав участь у революції 1917 (член Української Центральної Ради). Після окупації УНР військами більшовиків (1921), виїхав до Німеччини, де в Гайдельберзі і Франкфурті поглиблював студії філософії у Ясперса, Гайдеггера, Гуссерля та ін. З 1924 року викладав у Празі: в Українському педагогічному інституті ім. Михайла Драгоманова, а з 1929 — в Українському Вільному Університеті. Був дійсним членом Слов'янського інституту у Празі. З 1945 року — уже в Мюнхені. У 1949—56 роках працює на посаді професора Гарвардського університету (США), завідує філософським відділом Української Вільної Академії наук у Нью-Йорку. З 1956 року й до кінця життя обіймає посаду професора, керівника Інституту славістики Гайдельберзького університету (Німеччина).

Визначною постаттю українського православного руху за межами України став митрополит Іларіон (Іван Огієнко). Заслугою **І. Огієнка (1882-1972)** є перший оригінальний переклад Біблії українською мовою, духовне об'єднання українських православних церков у Канаді, Америці та інших країнах. Як науковець він автор серйозних досліджень культурологічного,

філологічного, історичного напрямків. Це праці «Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу», «Український стилістичний словник», «Українська церква: Нариси з історії української православної Церкви», «Історія українського друкарства», «Історія української літературної мови», «Костянтин і Мефодій: Їх життя та діяльність».

Ю. Шевельов (1908- 2002) філолог, літературознавець, культуролог, вихованець Харківської наукової школи, був представником третьої хвилі еміграції. Автор 17 книг та низки фундаментальних наукових праць, зокрема: «Нарис сучасної української мови» (1951), «Передісторія слов'янської мови: історична фонологія загальнослов'янської мови» (1965), «Історична фонологія української мови» (1979), «Стилі сучасної української літератури на еміграції» (1998), «Українська мова в першій половині двадцятого століття 1900–1941» (1987), «Я, мені, мене... (і довкруги)» Спогади. (2001). Він зробив блискучу наукову кар'єру мовознавця-славіста в престижних університетах Заходу, але ніколи не полишав своєю думкою Україну і при першій же нагоді, після проголошення Незалежності, відвідав свою Батьківщину. Професор Гарвардського, Колумбійського університетів. Іноземний член НАН України (1991).

3. Досліджуючи мистецькі здобутки української еміграції, відзначимо, що з усіх українських митців найбільшої світової слави зажив колишній киянин **Олександр Архипенко** (1887-1964), який в Парижі співпрацював із П. Пікассо, а в 1923 р. прибув до США. Він увійшов в історію мистецтва як один з основоположників скульптури модернізму (кубізму). Мав індивідуальні виставки в Німеччині, Франції, Англії. У Нью-Йорку відкрив власну школу, створив понад 750 композицій, серед яких бронзові плити-барельєфи Б. Хмельницького і М. Грушевського, що експонувалися в найбільших музеях світу, постійно виступав з доповідями на мистецькі теми

в американських університетах та мистецьких товариствах. Митець виготовив скульптури князя Володимира, Т Шевченка та І. Франка, які були встановлені в Українському культурному парку в Клівленді, а скульптурна постать Кобзаря прикрасила місто Керхенсон у штаті Нью-Джерсі.

Парижу віддав увесь свій творчий геній світової слави артист, хореограф, реформатор балету **Сергій Лифар**, уродженець Києва, нащадок славного козацького роду Лифарів. Після смерті провідного танцівника і балетмейстера (до речі теж уродженця Києва) Вацлава Ніжинського, Серж Лифар очолив балетну трупку паризької "Гранд-опера". Він став основоположником нового напрямку в балеті - неокласицизму. Створений С.Лифарем балет "Ікар" - став визначною подією, мав безпосередній вплив на появу таких визначних митців цього жанру як Моріса Бежара, Роллана Петі, Ноймаєра, Форсайта. У 1947 р. С. Лифар заснував у Парижі Інститут хореографії, а з 1955 р. вів курс історії та теорії танцю в Сорбонні, був ректором Університету танцю, професором вищої школи музики та почесним президентом Національної ради танцю при ЮНЕСКО.

Емма Андієвська (1931) – поетеса та художниця, дочка репресованого вченого. Вона належить до третьої хвилі еміграції, її діяльність проходила в США та Німеччині. Характерними для творчості Андієвської є поетика сюрреалізму, ускладненість композиції й тексту в прозі. Деякі дослідники також відзначають ознаки постмодернізму в творах Андієвської. Пропрацювавши на радіо «Свобода» з 1959 по 1963 рр., Емма Андієвська лишалася штатним працівником радіо до 1995 року. За цей час вона працювала диктором, сценаристом, режисером і редактором українського відділення радіо «Свобода». Емма Андієвська є авторкою трьох романів. Перший — філософський роман «Герострати» (1950–1952 рр.) — авторка почала писати у віці дев'ятнадцяти років реагуючи на новелу Жана-Поля Сартра «Герострати». Письменниця написала п'ять варіантів роману,

опублікувавши лише останній із них у 1970 році. Другий роман під назвою «Роман про добру людину» був написаний у 1964–1968 рр. Третій — «Роман про людське призначення» — авторка писала протягом десяти років з 1970 по 1980 рр. Як художниця-авангардистка, Емма Андієвська створила понад 9000 картин.. Збірки поезії «Ідилії», «Міражі», «Мутанти». Нині письменниця живе у Мюнхені.

Михайло Черешньовський (1911-1994) — український скульптор-монументаліст, різьбар по дереву, педагог і громадський діяч лемківського походження. Закінчив відділ різьби і скульптури художньої школи в Коломиї. 1939 — закінчив Краківську школу пластичного мистецтва Академії мистецтв, де був членом мистецького гуртка «Зарево». 1947 — виїхав на Захід. 1949 — з Баварії переїхав до США. З 1973 р. — голова Об'єднання Мистців Українців в Америці (ОМУА). Працював у техніці декоративної різьби на дереві (релігійні фігури й іконостаси) та в портретній скульптурі — голови та погруддя українських діячів і митців: Т. Чупринки, С. Бандери, Д. Донцова, О. Ольжича, Й. Гірняка. Створив ряд пам'ятників у бронзі, зокрема «Пам'ятник Героям» в Елленвіллі, штат Нью-Йорк, пам'ятники Лесі Українки в Торонто. Створив серію образів під загальною назвою «Мадонна». Вирізьбив іконостас для церкви у Гантері.

Григорій Михайлович Жученко (псевдонім: **Яр Славутич** (1918-2011) — український поет, перекладач. На еміграції в Німеччині й США; з 1960 в Канаді, професор Альбертського університету. Автор англomовних підручників з української мови, літературно-критичних нарисів, редактор і видавець літературно-мистецького альманаху «Північне Сяйво» (Едмонтон). Член Об'єднання українських письменників «Слово». Автор поетичних збірок «Співає колос» (1945, 1994), «Гомін віків» (1946), «Правдоносці» (1948), «Спрага» (1950), «Оаза» (1960), «Маєстат» (1962, 1994), «Завойовники прерій» (1968), «Мудрощі мандрів» (1972), «Живі

смолоскипи» (1983, 1992), «Шаблі тополь» (1992), «Слово про Запорозьку Січ» (1991), «Соловецький в'язень» (1992), «Моя доба» (1993); книжок «Модерна українська поезія» (1950), «Розстріляна муза» (1955), «Іван Франко і Росія» (1959), «Велич Шевченка» (1961), «Шевченкова поетика» (1964), «Українська література в Канаді» (1992).

Підсумовуючи заняття відзначаємо, що два завдання було перед нашими культурними діячами в діаспорі: 1) розвивати українську культуру, 2) інформувати про Україну Західний світ. І те, і інше присутнє в їх творчих і наукових доробках.

Тести для самоперевірки знань

1. Де був культурно-освітній центр української еміграції до II світової війни:

- а) Прага;*
- б) Відень;*
- в) Варшава?*

2. Хто із вчених української діаспори вивчав своєрідні риси української філософії:

- а) Д. Дорошенко та Ю. Шерех;*
- б) Д. Чижевський та І. Мірчук;*
- в) І. Огієнко та І. Кошелівець?*

3. Який скульптор, виходець з України, є основоположником кубізму в скульптурі:

- а) М. Черешньовський;*
- б) І. Кавалеридзе;*
- в) О. Архипенко?*

4. Емма Андієвська це :

- а) літературний критик;*

б) співачка;

в) поетеса та художниця?

5. Хто із українських емігрантів прославив французький балет:

а) В. Писарев;

б) С. Лифар;

в) О. Авраменко?

6. Хто із культурних діячів української еміграції переклав Біблію українською мовою:

а) Д. Антонович,

б) І. Мірчук,

в) І. Огієнко?

7. Коли було засновано в еміграції Український вільний університет (УВУ):

а) 1919 р.;

б) 1921 р.;

в) 1923 р.?

7 ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

з предмету *"Історія української культури"*

для студентів денної форми навчання

1. Сутність культури, її рівні та форми.
2. Основні функції культури.
3. Основні культурні регіони світу.
4. Специфічні риси української культури.
5. Періодизація української культури.
6. Загальна характеристика української ментальності.
7. Слов'янська (українська) міфологія. Основні сюжети.
8. Дохристиянська культура на території України.
9. Архітектура Київської Русі.
10. Храми Києва та Чернігова XI-XII ст.
11. Давньоруська література.
12. Прийняття християнства. Його значення для культури Київської Русі.
13. Святі Київської Русі.
14. Давньоруський іконопис.
15. Культура Галицько-Волинської Русі.
16. Братські школи та їх внесок в українську культуру.
17. Українські думи як вияв душі народу. Кобзарство як соціально-культурне явище.
18. Острозький науковий центр.
19. Полемісти. Їх внесок в розвиток української культури (Іван Вишенський).
20. Києво-Могилянська академія. Її загальнослов'янське значення, знамениті випуски.

21. Художній та філософський внесок Г. Сковороди в українську культуру.
22. Розвиток книгодрукування в Україні XVI-XVII ст.
23. Внесок Лазаря Барановича в скарбницю української культури.
24. Ідеал краси у видатних пам'ятниках архітектури та мистецтва українського бароко.
25. Бароко в Чернігові.
26. Українці в російському мистецтві XVIII ст.
27. Іван Франко: як культурний діяч.
28. Розвиток української культури на Галичині (кін. XIX- поч. XX ст.)
29. Українська література XIX ст. (напрямки, представники, складні умови функціонування).
30. Український живопис XIX ст. (напрямки, представники, складні умови функціонування).
31. Український театр XIX ст. (напрямки, представники, складні умови функціонування).
32. Українські меценати.
33. П. Куліш як культурний діяч.
34. Т.Г. Шевченко як поет, художник, національний мислитель.
35. Здобутки української культури на рубежі XIX-XX ст.
36. Микола Лисенко – засновник української школи класичної музики.
37. Значення творчості Миколи Куліша та Леся Курбаса для становлення модерного театру в Україні.
38. Заходи Центральної Ради, Гетьманату, Директорії для розвитку української культури.
39. Створення Української Академії наук, її значення для української культури.
40. Розмаїття художніх шкіл та напрямків українського мистецтва в 20-ті роки XX ст.

41. Сталінізм і українська інтелігенція. «Розстріляне відродження» української культури в 30-х рр. ХХ ст.
42. Олександр Довженко – митець світового рівня.
43. Етапи становлення та творчі здобутки українського кінематографу.
44. Історія заснування Української Академії мистецтв.
45. Українське малярство ХХ ст. (найвидатніші представники).
46. Втрати і здобутки українських «шістдесятників»
47. Українська музика ХХ ст. (найвидатніші представники).
48. Культурні досягнення української діаспори.

Рекомендована література

Базова

1. Бичко А.К., Ігнатенко П.І., Феоктистов А.М. Теорія та історія світової і вітчизняної культури. – К.: Либідь, 1992.
2. Гаврюшенко О.А., Шейко В.М., Тишевська Л.Г. Історія культури. – К. Кондор, 2000.
3. Греченко В., Чорний І., Кушнерук В., Режко В. Історія світової та української культури. - К.: Літера ЛТД, 2000.
4. Європейська та українська культура в нарисах / За ред.І.З. Цехмістро, В.І. Штанько, В.С. Старовойт, В.М. Леонтєвої. – К.: Центр навчальної літератури, 2003.
5. Історія української культури / За ред. І.Крип'якевича. – К.: Либідь, 1994.
6. Історія української культури у 5-ти томах, том 1 Історія культури давнього населення України. - К.: Наукова думка, 2001.
7. Історія української культури в 5-ти томах. Українська культура XIII першої половини XVII століть. - К.: Наукова думка, 2001, т.2.
8. Історія української культури у 5-ти томах, том 3. українська культура другої половини XVII-XVIII століть. – К.: Наукова думка, 2003.
9. Історія української культури у 5-ти томах, том 4. Українська культура XIX століття. – К.: Наукова думка, 2005.
10. Історія української та зарубіжної культури/За ред. С.М. Клапчука, В.Ф. Остафійчука. - К.: Вища школа: Т-во «Знання», КОО, 1999.

допоміжна

11. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура. - К.: ЦУЛ, 2002.
12. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура. - К.: ЦУЛ, 2010.

13. Кордон М.В. Історія української культури. - Львів.: Магнолія 2006 , 2011.
14. Культурологія / За ред. А.Г.Баканурського, Г.Є. Краснокутського, Л.Л.Сауленко. – К.: ВД «Професіонал», 2004.
15. Культурологія: теорія та історія культури / За ред. І.І. Тюрменко, О.Д.Горбула. - К.: Центр навчальної літератури, 2004.
16. Попович М. Нарис історії культури України. - К.: «АртЕк», 1999.
17. Українська та зарубіжна культура / За ред. М.М. Заковича. К.: Т-во «Знання», КОО, 2000.
18. Українська та зарубіжна культура / За ред.. В.О. Лозового. – Харків: Одісей, 2005.
19. Українська культура / За ред. Д.Антоновича. – К.: Либідь, 1993.
20. Художня культура України / За ред. Л.М.Масол.- К.: Вища школа, 2006.
21. Шейко В.М., Білоцерківський В.Я. Історія української культури. –К.: Знання, 2009.
22. Шейко В.М. Тишевська Л.Г. Історія української культури. К.: Кондор, 2006.
23. Юрій М.Ф. Історія світової вітчизняної культури. – К.: Дакор, 2007.
24. Myrchuk, Ivan Christian Wolf und seine Schule in der Ukraine // Forschungen und Fortschritte (Berlin), № 8 — 1932,
25. Myrchuk, Ivan Handbuch der Ukraine. Leipzig, 1941
26. Myrchuk, Ivan-L'Ukraine dans le cadre de l'Est européen. Louvain-Paris, 1957.
27. Encyclopedia of Ukraine the most comprehensive and balanced work in the English language on Ukraine and Ukrainians in the diaspora Volodymyr
28. Kubiyovych was the editor-in-chief of Volumes I and II (published in 1984
29. Dmitry Chizhevsky «A History of Ukrainian Literature» (1975)
30. Dmitry Chizhevsky «Skovoroda, Dichter, Denker, Mystiker» (1974)
- George Yurii Shevelov "The Syntax of Modern Literary Ukrainian" (1963)

Інформаційні ресурси

1. <http://www.lib.ua-ru.net/Katalog>
2. [http://www. Krugosvet.ru/articles](http://www.Krugosvet.ru/articles)
3. [ru.philosophy.kiev/ua/library](http://ru.philosophy.kiev.ua/library)
4. <http://artpages.org.ua/jurnal>
5. [www/psylib.ukrweb.net /books/](http://www.psylib.ukrweb.net/books/)
6. http://en.wikipedia.org/wiki/Encyclopedia_of_Ukraine
7. http://en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_Soviet_Encyclopedia